

فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۰، پاییز ۱۳۸۵، ۹۴ -

بر آورد آثار کمی موافقتنامه تجارت و همکاری ایران و اتحادیه اروپا بر توسعه تجارت خارجی ایران^۱

میر عبدالله حسینی* علی زاهدطلبان**

موافقتنامه تجارت و همکاری / ایجاد تجارت / انحراف تجارت / تجارت
خارجی / ایران و اتحادیه اروپا

چکیده

مقاله حاضر، تأثیر کاهش نرخ تعرفه‌های گمرکی بر واردات ایران از کشورهای عضو اتحادیه اروپا و واردات آن کشورها از ایران را مطالعه می‌کند. محاسبات با استفاده از کشش‌های قیمتی مستقیم و جانیشینی واردات ایران و اتحادیه اروپا، میزان تجارت دوجانبه و نرخ کاهش تعرفه در قالب موافقتنامه تجارت و همکاری انجام شده است. نتایج حاکی از آن است که در صورت عملی شدن تعهدات کاهش نرخ تعرفه‌های اتحادیه اروپا بر واردات از ایران در قالب موافقتنامه تجارت و همکاری، واردات اتحادیه اروپا از ایران معادل ۷۷/۷۱ میلیون دلار افزایش یابد. از این میزان افزایش واردات، ۳۸/۲

1. مقاله حاضر برگرفته از فصل نهم طرح پژوهشی تحت عنوان "توسعه تجارت ایران با اتحادیه اروپا (EU) با تأکید بر پیش‌نویس موافقتنامه تجارت و همکاری (TCA)" است که در مدیریت پژوهشهای بازرگانی خارجی و اقتصاد بین‌الملل معاونت پژوهشی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی انجام شده است.

hosseini@yahoo.com

* عضو هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.

zahedtalaban@yahoo.com

** پژوهشگر ارشد دفتر نمایندگی تام‌الاجتیار تجاری ایران.

میلیون دلار ناشی از اثر ایجاد تجارت و $39/51$ میلیون دلار دیگر ناشی از اثر انحراف تجارت برآورده شده است. هم‌چنین، در صورت کاهش نرخ تعرفه‌های گمرکی ایران از متوسط $27/3$ درصد در سال 2003 به نصف ($13/65$ درصد)، برآورد می‌شود واردات ایران از کل اتحادیه اروپا معادل $3520/93$ میلیون دلار افزایش یابد. از این میزان افزایش واردات، $1615/2$ میلیون دلار آن ناشی از اثر ایجاد تجارت و $1905/73$ میلیون دلار دیگر ناشی از اثر انحراف تجارت می‌باشد.

مقایسه میزان افزایش صادرات ایران به اتحادیه اروپا و افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا نشان می‌دهد، افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا حدود $45/31$ برابر افزایش واردات اتحادیه اروپا از ایران است که از دلایل مهم آن سهم بالای تجارت اتحادیه اروپا در جهان و با ایران و نیز جریان صادرات و واردات نامتوازن دوجانبه بین ایران و اتحادیه اروپا می‌باشد. بیشترین دسترسی بازار ایران به شرکای تجاری اصلی یعنی آلمان، فرانسه، ایتالیا، انگلیس، سوئد، بلژیک، هلند، اتریش و اسپانیا تعلق دارد.

طبقه‌بندی JEL: F15, F13.

مقدمه

عنصر کلیدی در تعریف منطقه‌گرایی، مفهوم «منطقه» است که از آن به‌عنوان گروهی از کشورها که در یک چارچوب حقوقی و به‌صورت نامحدود در حوزه‌های مختلف با یکدیگر همکاری نموده و به تدریج همکاری‌های خود را توسعه می‌بخشند، یاد شده است. منطقه‌گرایی در دو دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ تحت تأثیر جنگ سرد و دو قطبی شدن اقتصادی و سیاسی جهان قرار داشت. تا اواسط دهه ۱۹۷۰ سیاست‌های اقتصادی اغلب کشورها مبتنی بر سیاست‌های حمایتی و سیاست جایگزینی واردات بود. از اواخر دهه ۱۹۷۰ سیاست تجاری برون‌گرایانه در دستور کار کشورها قرار گرفت و از اواسط دهه ۱۹۸۰ ترتیبات منطقه‌ای مهمی به وجود آمدند که نه همانند اتحادیه اروپا ناشی از سیاست درون‌گرایانه اقتصادی، بلکه به دلیل اتخاذ سیاست‌های مثبتی بر بازار آزاد و توسعه تجارت بودند.

عوامل مختلفی جریان منطقه‌گرایی در دهه ۱۹۹۰ را شکل داد به طوری که روند غالب این دهه را می‌توان منطقه‌گرایی دانست. اتحادیه اروپا برخلاف دیگر ترتیبات منطقه‌ای موفق که از طریق رویکرد منطقه‌گرایی برون‌گرا، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، رشد با محوریت تجارت و ... تحقق یافته‌اند، از طریق رویکرد منطقه‌گرایی درون‌گرایانه به موفقیت رسیده است، به طوری که حجم عظیمی از تجارت از طریق تجارت با اعضا صورت می‌گیرد. این اتحادیه به بسیاری از کشورهای جهان در قالب نظام ترجیحات عمومی امتیازات تعرفه‌ای یک‌جانبه اعطا نموده است.

مقاله حاضر تلاش دارد آثار احتمالی انعقاد موافقت‌نامه تجارت و همکاری ایران و اتحادیه اروپا را بر توسعه تجارت خارجی ایران مطالعه نماید. موافقت‌نامه‌های تجاری دارای آثار مثبتی بر تجارت کشورهای کاهنده تعرفه می‌باشد. سئوالاتی که مقاله حاضر در پی پاسخ به آن است، عبارتند از:

۱. آیا موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا، گسترش تجارت دوجانبه موجود را از جنبه ارزش مطلق و سهم نسبی افزایش می‌دهد؟
۲. میزان ایجاد تجارت و انحراف تجارت برای ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا با اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری، به چه میزان است؟

با عنایت به سئوالات مذکور، فرضیه‌های زیر در این مقاله طرح شده است:

۱. با اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا، تجارت دوجانبه ایران و آن کشورها از جنبه ارزش مطلق و سهم نسبی افزایش می‌یابد.
۲. با اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا، میزان ایجاد تجارت بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا، به مراتب از انحراف تجارت آن بیشتر است و با اجرای این موافقت‌نامه، کسری تراز تجاری ایران با کشورهای عضو اتحادیه اروپا تشدید می‌شود.

با توجه به هدف این مطالعه، در این مقاله میزان تأثیر کاهش نرخ‌های تعرفه در قالب اجرای مفاد موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا بر میزان صادرات/ واردات ایران به/ از کشورهای عضو اتحادیه اروپا مطالعه می‌شود. به‌همین منظور، مقادیر کاهش واردات، میزان واردات و تعرفه‌ها در محاسبه میزان ایجاد و انحراف تجارت مورد استفاده قرار می‌گیرد. پیش‌بینی‌ها در قالب یک سناریو که کاهش سراسری نرخ‌های تعرفه را با دو نرخ متفاوت مدنظر قرار می‌دهد، صورت پذیرفته است. به عبارت دیگر، نرخ‌های تعرفه با ۵۰ درصد کاهش برای تعرفه واردات ایران از اتحادیه اروپا و کاهش صد در صد نرخ‌های تعرفه گمرکی واردات اتحادیه اروپا از ایران در محاسبات مدنظر قرار گرفته است.

۱. چارچوب نظری و ساختار موافقت‌نامه همکاری و تجارت اتحادیه اروپا و

ایران

برای اولین بار اقتصاددان کانادایی ژاکوب واینر (۱۹۵۰)^۱ نظریه اتحادیه گمرکی را به‌طور ایستا مطرح نمود. وی در مقاله مشهور خود "موضوع اتحادیه گمرکی"^۲ که از منشور هاوانا تا سازمان بین‌المللی تجارت^۳ منحل شده را مطالعه کرده بود، نگرانی خود را در مورد این نوع ترتیبات تجاری ترجیحی بیان داشت و بیان کرد که وقتی دو کشور بر اساس توافق، تعرفه‌های خود را برای کالاهای یکدیگر حذف می‌کنند ولی همین تعرفه‌ها را برای

1. Jacob Viner (1950).

2. The Customs Union Issue.

3. International Trade Organization (ITO).

کالاهایی که از کشورهای ثالث وارد می‌شود حفظ می‌نمایند باعث بهبود سوددهی مبادله برای تاجران دو کشور می‌شود؛ زیرا هر دو کشور اکنون محصولات یکدیگر را که قادر به تولید ارزان‌تر آن هستند به جای تولید در داخل از یکدیگر وارد می‌کنند. اما باید توجه داشت که در این حال تجارت نیز منحرف می‌شود؛ چرا که اکنون دو کشور کالاهایی را که از یکدیگر می‌خرند سابق بر این از سایر کشورهایی که در تولید آن‌ها کارا تر بودند وارد می‌کردند. پیام صریح و اینر این بود که مناطق تجاری ترجیحی با تبعیض در آزادسازی تجارت می‌توانند به تجارت اعضای خود و رفاه جهانی آسیب وارد کنند.

نظریه واینر توسط بسیاری از اقتصاددانان معاصر مورد نقد و مطالعه مجدد قرار گرفته است. در مقابل این نظریه، نظریه "شرکای تجاری طبیعی"^۱ ارائه شده است. این نظریه بر مبنای وجود حجم تجارت بالا در میان دو یا چند کشور با کمترین فاصله جغرافیایی تعریف می‌شود. اقتصاددانانی مانند وناکوت و مارک لوتز (۱۹۸۹)^۲ و نیز سامرز (۱۹۹۱)^۳ بر این باورند که ترتیبات تجاری ترجیحی^۴ چنانچه بین شرکای تجاری طبیعی برقرار شود آثار ایجاد تجارت آن بیش از انحراف تجارت آن است. از سوی دیگر، پل کروگمن (۱۹۹۱)^۵ نیز این نظریه را مورد بحث قرار داده و معتقد است که اگر چه تجارت بر مبنای مزیت نسبی استوار است ولی تحت تأثیر مسایلی از جمله جغرافیا نیز قرار دارد و حذف فاصله جغرافیایی، هزینه‌های حمل و نقل را کاهش می‌دهد. از این رو همسایگان در چنین مناطقی در گستره وسیعی با یکدیگر به داد و ستد می‌پردازند و انحراف تجارت بسیار اندک خواهد بود.

این نظریه‌ها، مورد بحث دیگر اقتصاددانان از جمله باگواتی (۱۹۹۶)^۶ اقتصاددان آمریکایی هندی تبار واقع شده است. او معتقد است که اقتصاددانان پیش گفته موضوع ترتیبات منطقه‌ای را به صورت ایستا در نظر می‌گیرند و اثرات پویای این ترتیبات که با در نظر گرفتن عامل زمان در تسریع و یا کاهش موانع تجاری در تجارت جهانی ارزیابی

-
1. Natural Trading Partners.
  2. Paul Vonnacott & Mark Lutz (1989).
  3. Lawrence Summers (1991).
  4. Preferential Trade Agreements: PTAs.
  5. Paul Krugman (1991).
  6. Jagdish Bhagwati (1996).

می‌شود، در نظر گرفته نشده است. با گواتی دو مفهوم بلوک‌های بازدارنده^۱ و بلوک‌های سازنده^۲ را مطرح می‌کند.^۳ این دو اصطلاح به دو مفهوم انحراف تجارت و ایجاد تجارت که توسط واینر مطرح شده بود، بسیار نزدیک است.

مسئله انحراف تجارت و یا بازدارنده بودن یک تشکل منطقه‌ای در رشد تجارت به سادگی قابل اندازه‌گیری نیست و بدین لحاظ باید به اهداف و اصول تشکیل یک منطقه تجاری توجه بیشتری معطوف شود. توجه به اینکه آیا یک منطقه تجاری به منظور ارتقای تجارت آزاد جهانی و پیشبرد اهداف آزادسازی تشکیل شده است یا خیر. در مطالعه اهداف و روند تکامل ترتیبات منطقه‌ای، با موضوع‌های مختلف و دلایل متفاوتی در شکل گرفتن آن مواجه هستیم. هرچه قطب‌بندی‌های سیاسی رنگ می‌بازند بلوک‌بندی‌های اقتصادی شکل می‌گیرند و تقویت می‌شوند. ترتیبات منطقه‌ای تلاش دارند با ایجاد امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری از قبیل تسهیل مقررات تجاری، آزادسازی و ایجاد ترتیبات تجاری ترجیحی رشد اقتصادهای منطقه‌ای را مورد حمایت قرار دهند. استفاده از این ابزارها ممکن است با اهداف متفاوتی همراه باشد. دلایلی از جمله دنبال کردن منافع اقتصادی، انگیزه‌های سیاسی و اجتماعی، نگرانی از انزوای در محیط تجارت بین‌المللی و تثبیت اصلاحات اقتصادی داخلی را می‌توان از جمله علل این گرایش‌ها نام برد.

انگیزه‌های روی آوردن به منطقه‌گرایی به یک یا دو عامل خلاصه نمی‌شوند و نمی‌توان یک عامل را به‌عنوان شاخص و علت گرایش به گروه‌بندی‌های منطقه‌ای عنوان نمود. در عین حال بر سر مطلوبیت و به‌دست آوردن نتایج مثبت و منفی حاصل از ادغام‌های منطقه‌ای اختلاف نظرهای چشمگیری بین اقتصاددانان وجود دارد. ریشه این اختلاف نظرها به‌طور خلاصه به مفهوم "ایجاد تجارت" و یا "انحراف تجارت" پس از تشکیل این ترتیبات بازمی‌گردد. این دو مفهوم عامل به وجود آمدن اختلاف نظر در مورد منطقه‌گرایی است. آن‌هایی که معتقدند ادغام منطقه‌ای سبب ایجاد تجارت می‌شود، از آن پشتیبانی می‌کنند و آن‌هایی که این ترتیبات را موجب به وجود آمدن تبعیض در روابط تجاری با سایر

1. Stumbling Blocks.

2. Building Blocks.

3. Ibid, p. 83.

کشورها و اثر انحراف تجارت می‌دانند با آن مخالفت می‌ورزند.^۱

گفتنی است از لحاظ سیر تحولات تاریخی نیز در چند دهه گذشته، اقتصاد جهانی شاهد آزادسازی‌های تجاری عظیمی در مبادلات تجاری شده است. این حرکت که اساساً از ابتدا با شکل‌گیری موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت^۲ آغاز و هم‌اینک نیز به وسیله سازمان جهانی تجارت دنبال می‌شود، توانسته است تأثیر شدیدی بر آزادسازی‌ها و باز نمودن اقتصادها بر جای بگذارد. در این راستا، جهان شاهد موافقت‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای^۳ با انواع و اشکال مختلف بوده که در مجموع سهم به‌سزایی در شتاب بخشیدن به روند آزادسازی‌ها داشته است.

ترتیبات منطقه‌ای، در برگیرنده ترتیبات تجاری ترجیحی^۴ یا آزادسازی محدود^۵، ترتیبات ناحیه تجاری آزاد^۶ و اتحادیه گمرکی^۷ است. شایع‌ترین این ترتیبات، ترتیب تجاری آزاد است که حدود ۷۲ درصد (معادل ۱۷۵ مورد) از کل آن ترتیبات (حدود ۲۴۳ مورد) تا سال ۲۰۰۳ را شامل می‌شود. ترتیبات تجاری ترجیحی (آزاد سازی محدود) و اتحادیه گمرکی به ترتیب ۱۹ درصد (۴۶ مورد) و ۹ درصد (۲۲ مورد) از آن ترتیبات را شامل می‌شود. ترتیبات تجاری در قالب ناحیه آزاد تجاری در مقایسه با اتحادیه گمرکی از درجه یکپارچگی کمتری برخوردار است اما از لحاظ زمانی، سریع‌تر به نتیجه می‌رسد. ترتیبات منطقه‌ای آرایش‌های متفاوتی دارند و به ویژه با همپوشانی که بین آنها وجود دارد، این ترتیبات به‌طور فزاینده‌ای پیچیده‌تر شده‌اند. ساده‌ترین شکل این ترتیبات، ترتیبات دوجانبه است که بین دو طرف متعاقد شکل می‌گیرد و در حدود نیمی از کل ترتیب منطقه‌ای لازم‌الاجرای موجود و بیش از ۶۰ درصد از ترتیبات تحت مذاکره را در بر می‌گیرد. وجود تعداد زیاد از ترتیبات دوجانبه، ناشی از اعمال راهبردهای همگرایی منطقه‌ای بوده که هر یک از شعاع‌ها (پیرامون) ملزم به انعقاد یک ترتیب تجاری منطقه‌ای

1. Melo (1992), P. 33.

2. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT).

3. RTAs: Regional Trade Agreements.

4. Preferential Trade Agreements: PTAs.

5. Partial Scope Agreement.

6. Free Trade Area.

7. Customs Union.

دوجانبه با مرکز است¹. نمونه بارز آن اتحادیه اروپا است که با هر یک از کشورهای واقع در شعاع (پیرامون)، ترتیبات تجاری منطقه‌ای دوجانبه‌ای را امضا نموده است. انواع پیچیده آن، ترتیباتی است که بین چندطرف و یا ترتیباتی که یک طرف آن، خود یک ترتیب تجاری منطقه‌ای دیگر می‌باشد که در حال حاضر حدود ۲۵ درصد از ترتیبات لازم‌الاجرای موجود را در بر می‌گیرد. نکته جالب توجه، ظهور انواع جدیدی از ترتیبات منطقه‌ای است که با یکدیگر ترتیبات تجاری منطقه‌ای جدیدی را ایجاد می‌نمایند.

ساختار رژیم تعرفه‌ای اتحادیه اروپا مبتنی بر سه رکن تعرفه‌های دولت کامله‌الوداد (MFN)، تعرفه‌های ترجیحی و تعرفه‌های عمومی (Non-MFN) است که به ترتیب تعرفه‌های MFN و ترجیحات یکجانبه تعرفه‌ای از وسیع‌ترین دامنه شمول برای کشورهای پیشرفته و کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته برخوردار است. ترجیحات تعرفه‌ای اتحادیه نیز در دو دسته اصلی ترجیحات یکجانبه (نظام عمومی ترجیحات در قالب شرط «تواناسازی» به طور یک‌جانبه به کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته) و ترجیحات دو یا چندجانبه با سایر کشورها که به نحو متقابل اعطاء شده است قرار می‌گیرند. هم‌اینک تحت نظام عمومی ترجیحات این اتحادیه پنج ترتیب مختلف برای اعطای ترجیحات به کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته وجود دارد که به ترتیب عبارتند از: ترجیحات عام برای کشورهای در حال توسعه؛ ترجیحات خاص برای کشورهای در کمترین درجه توسعه‌یافتگی؛ ترتیب تشویقی ویژه برای کشورهای در حال توسعه؛ رعایت‌کننده استانداردهای کار؛ ترتیب تشویقی ویژه برای کشورهای رعایت‌کننده استانداردهای زیست‌محیطی؛ و ترتیب تشویقی ویژه برای مبارزه با تولید و قاچاق مواد مخدر. از میان ترتیبات ترجیحی فوق ترجیحات عام برای کشورهای در حال توسعه وسیع‌ترین گستره و ترجیحات خاص برای کشورهای در کمترین درجه توسعه‌یافتگی بهترین و مطلوب‌ترین نرخ‌های ترجیح را در بردارند. البته اتحادیه اروپا طرح جدیدی را برای نظام عمومی ترجیحات خود در نظر گرفته که در آن سه ترتیب تشویقی مربوط به استانداردهای کار، محیط زیست و مواد مخدر در یکدیگر ادغام گردیده و تحت عنوان

1. Hub & Spoke.

«ترتیب تشویقی ویژه برای توسعه پایدار» در کنار دو ترتیب دیگر ادامه حیات خواهد داد. ضوابط و معیارهای اعطای آن نیز در دست بررسی است و اتحادیه اروپا در نظر دارد تا از ابتدای سال ۲۰۰۶ طرح جدید خود را برای مدت ۱۰ سال به‌اجراء گذارد.

درخصوص بررسی روابط تجاری اتحادیه اروپا با کشورهای ثالث، باید گفت که اتحادیه اروپا به‌عنوان یک بلوک اقتصادی توسعه‌یافته و قدرتمند با تعداد زیادی از کشورهای جهان دارای موافقت‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای (RTAs) مختلف است. این موافقت‌نامه‌ها در یک طبقه‌بندی کلی بر دو دسته اصلی موافقت‌نامه‌های ترجیحی و غیرترجیحی می‌باشند: هم‌اینک اتحادیه اروپا با حدود ۴۰ کشور جهان دارای موافقت‌نامه‌های ترجیحی متقابل است که این موافقت‌نامه‌ها و ترتیبات ترجیحی تحت دو ضابطه اصلی مربوط به استثناء اصل عدم تبعیض در حوزه کالا و خدمات یعنی ماده ۲۴ گات و ماده پنج موافقت‌نامه تجارت خدمات (گاتس) منعقد شده‌اند. ترجیحات یکجانبه اعطاء شده توسط این اتحادیه به‌خیل کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته که تحت نظام ترجیحات عمومی این اتحادیه صورت می‌گیرد تحت دو ضابطه دیگر نظام تجاری چندجانبه که استثناء دیگری بر اصل عدم تبعیض و رفتار دولت کامله‌الوداد به‌شمار می‌رود، یعنی شرط مربوط به «تواناسازی» و شرط «معافیت از تعهدات» صورت می‌گیرد. اکثر موافقت‌نامه‌های ترجیحی متقابل اتحادیه اروپا با کشورهای دیگر در قالب موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد (FTAs) منعقد شده که دسترسی به بازار و اعطای ترجیحات تعرفه‌ای بخش مهمی از دامنه و تعهدات عینی طرفین را به خود اختصاص می‌دهد. در قالب موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد هدف و مقصد غایی طرفین موافقت‌نامه دسترسی آزاد و بدون تعرفه کالاهای ساخت یکدیگر به بازارهای خود می‌باشد که در موافقت‌نامه‌های این اتحادیه با کشورهای توسعه‌یافته این تعهد به‌طور متقابل از بدو شروع به اجرای موافقت‌نامه آغاز می‌شود، اما در موافقت‌نامه‌های منعقد شده با کشورهای در حال توسعه، تعهدات اروپا بلافاصله پس از اجرای موافقت‌نامه و تعهدات طرف مقابل پس از طی دوره انتقالی توافق شده به اجرا گذاشته می‌شود. در موافقت‌نامه‌های غیرترجیحی اتحادیه اروپا با سایر کشورها «موضوع دسترسی به بازار» خارج از دامنه موافقت‌نامه بوده و به‌غیر از اصول مربوط به عدم

تبعیض یعنی رفتار دولت کامله الوداد و رفتار ملی هیچ گونه تعهد عینی دیگری مبنی بر کاهش نرخ‌های تعرفه و یا دسترسی ترجیحی به بازار یکدیگر وجود ندارد.

اتحادیه اروپا عموماً برای آغاز روابط نهادینه و سازمان یافته خود با کشورهای دیگر و تمهید شرایط مناسب برای ارتقاء مناسبات همه جانبه و پی ریزی روابط اقتصادی نزدیک تر برای مراحل بعدی از این موافقت نامه های غیر ترجیحی استفاده می کند. اتحادیه اروپا با اغلب کشورهای به جای مانده از شوروی و روسیه و چین دارای این موافقت نامه ها است که خود شاخصی برای آغاز مناسبات دوستانه و ارتقاء روابط همه جانبه با این کشورهاست. مفاد اصلی و محتوایی عمده اقتصادی موافقت نامه های غیر ترجیحی را «همکاری» در حوزه های مورد علاقه تشکیل می دهد.

تعهدات اصلی حاکم بر موافقت نامه از منظر اقتصادی و تجاری به رعایت پنج قاعده «عدم واگشت»، «عدم تبعیض و اعطای رفتار MFN»، «حذف محدودیت های مقداری در واردات و صادرات»، «تثبیت نرخ های تعرفه» و بالاخره «انطباق قوانین و مقررات تجاری داخلی با قواعد گات و WTO» بویژه در حوزه اقدامات مربوط به تدابیر دفاع تجاری مربوط می شود. در بررسی مقایسه ای موافقت نامه در دست انعقاد «تجارت و همکاری» با سایر موافقت نامه های ترجیحی و غیر ترجیحی اتحادیه اروپا با کشورهای دیگر روشن گردید که اولاً تفاوت عمده موافقت نامه های ترجیحی با موافقت نامه های غیر ترجیحی در عنصر «دسترسی به بازار» و تعهدات مربوط به کاهش های تعرفه ای نهفته است و ثانیاً موافقت نامه «تجارت و همکاری» از نظر ساختار و اجزاء متشکله و نیز سطح مناسبات همه جانبه با اتحادیه اروپا به موافقت نامه های غیر ترجیحی این اتحادیه بسیار شباهت دارد و لذا در طبقه بندی موافقت نامه های غیر ترجیحی قرار می گیرد.

در طی هشت دور مذاکرات برگزار شده بین اتحادیه اروپا و ایران، طرفین بحث بر سر ساختار و دامنه موافقت نامه و موضوعات و حدود تعهدات در هر حوزه را شروع نموده اند که این مذاکرات همچنان ادامه دارد. از دور چهارم مذاکرات به بعد موضوع جدیدی تحت عنوان «دسترسی به بازار» و «تعهدات یکجانبه ایران برای کاهش های تعرفه ای» و به بهانه آزادسازی های داوطلبانه اقتصادی و تجاری وارد دستور کار مذاکرات گردید که

نقطه آغاز انحرافی در این روند محسوب می‌شود که تا الان واکنش مناسب ایران را در پی نداشته است و همچنان این بحث در دستور کار مذاکرات باقی مانده است. حال آن که به اقتضای ماهیت غیرترجیحی موافقت‌نامه و به گواهی سایر موافقت‌نامه‌های غیرترجیحی با دیگر کشورها اساساً موضوع «دسترسی به بازار» و کاهش‌های تعرفه‌ای خارج از دامنه این نوع موافقت‌نامه‌ها بوده است.

۲. سابقه پژوهش و روش تحقیق

مطالعات کمی اثرات ایجاد ترتیب تجاری ترجیحی بر جریان‌های تجاری دوجانبه و منطقه‌ای از دو طریق مدل‌های تعادل عمومی و یا در قالب مدل‌های تعادل جزئی انجام می‌شود. مطالعات خارجی و داخلی متعددی از مدل تعادل جزئی استفاده کرده‌اند که از جمله می‌توان به پژوهش‌های انجام شده توسط " بالدوین و موری (۱۹۸۰)"، "سایپرو بالدوین (۱۹۸۳)"، "کرمانی و دیگران (۱۹۷۸)"^۱، "جاچیا و تلجر (۱۹۹۸)"^۲، "تاسیکاتا (۱۹۹۹)"^۳، "ماتیس باس و دیگران (۲۰۰۰)"^۴، "وان سونتر (۲۰۰۱)"^۵ و "ارباب (۱۳۸۰)" اشاره کرد.

از میان این مطالعات، چند مطالعه به موضوع مقاله حاضر مرتبط‌تر است که به اختصار نتایج آن ارائه می‌شود:

۱- جاچیا و تلجر (۱۹۹۸) به مطالعه اثرات موافقت‌نامه ناحیه آزاد تجاری (FTA) بر جریان تجاری دوجانبه بین آفریقای جنوبی و اتحادیه اروپا پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که اثرات ناحیه آزاد تجاری بر جریان‌های تجاری دوجانبه یکسان نبوده و دارای اثر وسیع بر واردات آفریقای جنوبی از اتحادیه اروپا و اثرات کمتری بر صادرات آن کشور به اتحادیه اروپا دارد.

۲- ماتیس باس و دیگران (۲۰۰۰) به مطالعه پیامد برقراری موافقت‌نامه تجارت آزاد

1. Kirmani, N. Molajoni, P. Mayer, T. (1987).

2. Jachia, L. Teljur, E. (1998).

3. Tsikata. Y. M. (1999).

4. Busse, M. Huth, M. Koopmann, G. (2000).

5. Van Seventer. D.E, Thembi. M, (2001).

اتحادیه اروپا و مکزیك پرداخته‌اند. نتایج حاکی است که ایجاد تجارت در مکزیك بیشتر از انحراف بوده و اثرات این موافقت‌نامه در کالاهای کشاورزی و نیمه تمام برای مکزیك و در تولیدات نهایی برای اتحادیه اروپا چشمگیر است. اتحادیه اروپا منافع بیشتری نسبت به مکزیك کسب می‌کند.

۳- وان سونتر (۲۰۰۱) اثرات ایجاد تجارت و انحراف تجارت ناحیه تجارت آزاد بین آفریقای جنوبی و هند را مورد مطالعه قرار داد. نتایج حاکی است ایجاد ناحیه آزاد تجاری باعث افزایش ایجاد تجارت و انحراف تجارت برای برخی فلزات مانند جواهرات، فولاد و آهن، مواد اولیه شیمیایی و برخی موادمعدنی غیرفلزی مانند سیمان خواهد شد.

به منظور دستیابی به هدف این مقاله مدل تعادل جزئی مورد نظر است. یکی از مدل‌های تعادل جزئی ایستا "اسمارت" است که توسط کنفرانس توسعه و تجارت و بانک جهانی مشترکاً استفاده شده است. این روش برای شبیه‌سازی اثرات پیشنهاد یک ترتیب تجاری ترجیحی بر جریان‌های تجاری دوجانبه یا چندجانبه با سایر شرکای تجاری به کار می‌رود. در این روش، برای تعیین اثرات موافقت‌نامه واردات و صادرات به تفکیک بررسی و سپس با تلفیق آن‌ها به تعیین اثر خالص اقدام می‌شود. روش پیش‌بینی شبیه‌سازی اسمارت به‌طور مستقیم متأثر از سه متغیر اصلی یعنی تجارت موجود، اندازه کاهش نرخ تعرفه‌های گمرکی و کشش قیمتی مستقیم و غیرمستقیم تقاضای واردات می‌باشد.

با استفاده از این روش برای موافقت‌نامه بین ایران و اتحادیه اروپا، این اثرات را می‌توان به صورت زیر بیان کرد:

الف- ایجاد تجارت در بازار ایران (افزایش صادرات اتحادیه اروپا به ایران که جایگزین تولیدات داخلی ایران می‌شود)؛

ب- ایجاد تجارت در بازار اتحادیه اروپا (افزایش صادرات ایران به آن اتحادیه که جایگزین تولیدات داخلی آن می‌شود)؛

ج- انحراف تجارت در هر دو بازار (جایگزینی واردات در هر دو بازار از کشور ثالث). فرآیندی که به‌عنوان روش بررسی آثار برقراری موافقت‌نامه تجاری میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا، اساساً با دید تأثیر بر بازرگانی خارجی ایران مبنای عمل

قرار گرفته، در نهایت روابط محاسباتی به شرح زیر را ارائه می‌دهد:

الگوی مورد استفاده، از حساسیت تقاضای واردات نسبت به تغییر در هزینه مبادله آغاز می‌شود. تقاضای واردات در دو سو، یکی تقاضای ایران برای کالاهای صادراتی کشورهای عضو اتحادیه اروپا و دیگری تقاضای وارداتی آن اتحادیه برای کالاهای صادراتی ایران مدنظر قرار می‌گیرد. هنگامی که صرفاً بحث تأثیر بر بازرگانی خارجی ایران مورد توجه باشد، تأثیر بر واردات به طور مستقیم و از روش مزبور محاسبه می‌شود، اما تأثیر بر صادرات به طور غیرمستقیم و در واقع معادل تأثیر بر واردات اعضای اتحادیه اروپا از ایران ارزیابی می‌شود. بدیهی است هنگامی که تأثیر مزبور از دید متقابل و بر بازرگانی خارجی اعضای اتحادیه مورد توجه باشد، همین روش قابل استفاده است. آنچه که به عنوان هزینه مبادله در محاسبات به کار گرفته می‌شود، در واقع همان قیمت کالاهای وارداتی است که تعرفه را نیز در بردارد.

انتظار می‌رود، با کاهش سطح عمومی قیمت‌ها، تقاضای کالاها افزایش یابد. البته این قانون در مورد کاهش قیمت تک‌تک کالاها نیز صدق می‌کند. اما هنگامی که قیمت کالایی به صورت یکجانبه و بدون کاهش قیمت کالاهای مشابه (جانشین) تغییر یابد، علاوه بر تأثیر مستقیم و اولیه آن بر تقاضا، این امر باعث می‌شود در تأثیر ثانویه، مشتریان با جانشین نمودن مصرف کالای ارزان‌تر به جای کالای گرانتر، تقاضای آن‌را بیش از پیش افزایش دهند. زمانی که بحث مزبور در قالب تجارت بین‌الملل صورت می‌پذیرد، از تأثیر اولیه به عنوان اثر "ایجاد تجارت" و از تأثیر ثانویه تحت عنوان اثر "انحراف تجارت" یاد می‌شود.¹ در ادامه، به منظور برآورد مقادیر کمی مربوط به اثر ایجاد و انحراف تجارت بین ایران و اعضای اتحادیه که ناشی از برقراری موافقت‌نامه است، روش‌های محاسباتی مورد استفاده، ارائه می‌شوند.

1. **ایجاد تجارت:** میزان افزایش در واردات کشور کاهش‌دهنده تعرفه از شریک تجاری آن که ناشی از کاهش قیمت نسبی کالای وارداتی مقابل کالاهای داخلی است. **انحراف تجارت:** افزایش در واردات کشور کاهش‌دهنده تعرفه از شریک تجاری آن که ناشی از کاهش قیمت نسبی کالای وارداتی در مقابل کالاهای سایر شرکای تجاری است. در این حالت فرض بر آن است که کل تجارت کشور کاهش‌دهنده تعرفه تغییر ننموده و صرفاً توزیع جغرافیایی واردات تغییر می‌نماید.

روش محاسبه میزان ایجاد تجارت: دستیابی به رابطه نهایی که به کمک آن تجارت ایجاد شده بر اثر کاهش نرخ تعرفه ایران از کشورهای عضو اتحادیه (یا به طور متقابل) محاسبه می شود، با توجه به رابطه معروف در اقتصاد برای اندازه گیری حساسیت تقاضا در مقابل تغییر قیمت¹، صورت می پذیرد. با توجه به آن که به دنبال محاسبه میزان تغییر در واردات (M) در مقابل تغییر در نرخ تعرفه (T) هستیم، در گام نخست رابطه فوق به این شکل بازنویسی می شود:

$$\Delta M_{ij} = Em_{ij} \times M_{ij} \times \frac{\Delta P_{ij}}{P_{ij}} \quad (1)$$

که در رابطه فوق، Em_{ij} کشش قیمتی واردات و P_{ij} قیمت کالاهای وارداتی با احتساب نرخ تعرفه می باشد.

در گام دوم، جایگاه نرخ تعرفه و تغییرات آن در رابطه تعیین می گردد. با توجه به آنکه قیمت کالای وارداتی معادل قیمت کالا قبل از ورود به علاوه میزان تعرفه اعمال شده برای ورود آن (که برابر درصدی از ارزش واحد کالای وارداتی در نظر گرفته می شود) است، می توان رابطه مذکور را به شکل مقابل نشان داد:

$$P_{ij} = P_f + P_f \times T_{ij} \quad (2)$$

که در آن P_f قیمت کالا قبل از ورود و در مرز کشور واردکننده و T_{ij} نرخ تعرفه وارداتی بر کالای مزبور است. بنابراین با در نظر گرفتن زیرنویس های صفر و یک به ترتیب به عنوان مقدار متغیر در حالت اولیه (زمان صفر) و مقدار آن در حالت ثانویه (زمان 1)، درصد تغییر در قیمت که در رابطه شماره (3) منعکس شده، عبارت است از:

$$\frac{\Delta P_{ij}}{P_{ij}} = \frac{T_{ij1} - T_{ij0}}{1 + T_{ij0}} \quad (3)$$

با بازنویسی رابطه فوق، رابطه موردنظر جهت محاسبه مقدار مطلق افزایش در واردات

1. کشش تقاضای واردات کالا عبارت است از درصد تغییر در مقدار واردات در مقابل یک درصد تغییر در قیمت کالای وارداتی که انتظار می رود علامت آن در مورد کالاهای معمولی، منفی باشد.

ناشی از تغییر در تعرفه کالاهای وارداتی ایران (یا کشورهای عضو اتحادیه)، که حاصل برقراری موافقت‌نامه تجاری است، می‌شود:

$$TC_{ij} = \Delta M_{ij} = E_{mij} \times M_{ij} \times \frac{T_{ij1} - T_{ij0}}{1 + T_{ij0}} \quad (4)$$

در واقع، با وجود کشش تقاضای واردات (کالای خاص) از شریک تجاری، مقدار واردات (کالای مزبور) از شریک تجاری در سال مبنا و نرخ تعرفه کالا قبل و بعد از برقراری موافقت‌نامه، محاسبه ایجاد تجارت امکان‌پذیر است.

روش محاسبه میزان انحراف تجارت: محاسبه انحراف تجارت که نسبت به محاسبه ایجاد تجارت، پیچیده‌تر است، موضوع مقایسه واردات ایران از کشورهای عضو اتحادیه اروپا در کنار واردات از سایر کشورهای جهان را در برمی‌گیرد. به شکلی مشابه با روش محاسبه ایجاد تجارت، این موضوع را از رابطه کشش جانشینی واردات آغاز می‌نماییم. کشش جانشینی مشخص می‌نماید که در صورت کاهش نسبی قیمت کالاهای وارداتی ایران از کشورهای عضو اتحادیه اروپا نسبت به واردات از سایر کشورها، تا چه حد واردات ایران از سایر کشورها به سمت واردات از اعضای اتحادیه اروپا انتقال می‌یابد.

میزان تغییر در واردات ایران از کشورهای عضو اتحادیه اروپا که ناشی از کاهش تبعیض آمیز و نسبی نرخ تعرفه برای کالاهای وارداتی ایران از این کشورها نسبت به تعرفه برای کالاهای وارداتی از سایر کشورهاست، از رابطه حساسیت واردات نسبت به تعرفه¹، قابل محاسبه است. برای محاسبه میزان انحراف در تجارت که ΔM_{ij} معرف آن است، ابتدا، رابطه مورد بحث به صورت ذیل بازنویسی می‌گردد:

1. حساسیت واردات نسبت به تعرفه به شکل ریاضی زیر تعریف می‌گردد:

$$ES_i = \frac{\% \Delta (M_{ij} / M_{ir})}{\% \Delta (P_{ij} / P_{ir})} = \frac{\Delta (M_{ij} / M_{ir})}{\Delta (P_{ij} / P_{ir})} \times \frac{(M_{ij} / M_{ir})}{(P_{ij} / P_{ir})}$$

که در آن ES_i کشش جانشینی واردات از کشورهای عضو اتحادیه اروپا به جای سایر کشورهای جهان در کالای i و نماد % نشانگر درصد است. M و P به ترتیب نامگر مقدار و قیمت کالاهای وارداتی است. زیرنویس‌های j ، i و r به ترتیب نشان‌دهنده کالای وارداتی، کشورهای عضو اتحادیه اروپا و سایر کشورهای جهان می‌باشند.

$$\Delta\left(\frac{M_{ij}}{M_{ir}}\right) = Es_j \times \left(\frac{M_{ij}}{M_{ir}}\right) \left(\frac{\Delta P_{ij}/P_{ir}}{P_{ij}/P_{ir}}\right) \quad (5)$$

سپس با استفاده از قواعد دیفرانسیل گیری، سمت چپ معادله فوق بسط داده می شود. با توجه به آن که فرض شده، جایگزینی کشورهای عضو اتحادیه اروپا به جای سایر کشورها، بدون تأثیر در میزان واردات ایران صورت پذیرد، بنابراین می بایست رابطه ذیل $\Delta M_{ij} = -\Delta M_{ir}$ صادق باشد. در این صورت رابطه چپ معادله فوق به صورت فرمول زیر و نسبت قیمت ها و ارتباط آن با نرخ تعرفه نیز به شکل ذیل تبدیل خواهد شد:

$$\frac{\Delta(P_{ij}/P_{ir})}{P_{ij}/P_{ir}} = \frac{(1+T_{ij1})/(1+T_{ir1})}{(1+T_{ij0})/(1+T_{ir0})} - 1 \quad (6)$$

با توجه به اینکه تعرفه بر کالاهای وارداتی از سایر کشورهای جهان، بدون تغییر باقی می ماند: $T_{ir1} = T_{ir0}$ در نتیجه خواهیم داشت:

$$\frac{\Delta(P_{ij}/P_{ir})}{P_{ij}/P_{ir}} = \frac{T_{ij1} - T_{ij0}}{1+T_{ij0}} \quad (7)$$

که با جای گذاری دو رابطه فوق در رابطه قبلی و لحاظ نمودن معادله $M_{ij} + M_{ir} = M_i$ در آن، رابطه نهایی جهت محاسبه میزان انحراف تجارت به صورت رابطه شماره (۸) به دست می آید:

$$TD_i = \Delta M_{ij} = Es_i \times \frac{M_{ij} \times M_{ir}}{M_i} \times \frac{T_{ij1} - T_{ij0}}{1+T_{ij0}} \quad (8)$$

ذکر این نکته ضروری به نظر می رسد که روابط محاسبه شده صرفاً وقتی قابل استفاده هستند که کشش صادرات بی نهایت باشد. به عبارت دیگر تقاضای کشور واردکننده به قدری کوچک باشد که بر قیمت جهانی صادرات آن کالا بی تأثیر باشد که در مقاله حاضر این فرض لحاظ شده است.

گفتنی است در مطالعه جاشیاو تلجر (۱۹۹۹) انجام شده برای آنکتاد، در رابطه مورد استفاده جهت محاسبه انحراف تجارت، عبارت زیر به مخرج رابطه فوق اضافه شده است.

$$Es_i \times M_{ij} \times \frac{T_{ij1} - T_{ij0}}{1 + T_{ij0}} \quad (9)$$

بر اساس محاسبات صورت گرفته با کمک هر دو روش مذکور، اختلاف چندانی در نتیجه اثرات کمی برقراری موافقت‌نامه تجارت و همکاری بر جریان تجارت میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا مشاهده نمی‌شود. بنابراین بدون ارائه نتایج محاسبات با استفاده از رابطه آنکتاد، نتایج حاصله از رابطه قبلی مبنای تحلیل قرار گرفت. تاسیکاتا نیز برای محاسبه میزان انحراف در تجارت از رابطه ساده $TD_i = Es_i \times TC_i$ استفاده نموده است. باتوجه به این رابطه، در صورتی که کشش جانشینی واردات برابر واحد باشد، مقدار ایجاد تجارت و انحراف تجارت، مساوی می‌باشد.

۳. داده‌های آماری

قبل از بیان نتایج تحقیق نکاتی چند در خصوص داده‌های آماری مورد استفاده و مأخذ آن ارائه می‌شود:

۳-۱. جریان تجاری ایران با کشورهای اتحادیه اروپا

ارزش کل تجارت (صادرات و واردات) دو جانبه ایران با کشورهای عضو اتحادیه اروپا، سهم و رتبه آن در سال ۲۰۰۳ برگرفته از سالنامه آماری بازرگانی خارجی ایران است.

۳-۲. میانگین ساده نرخ‌های تعرفه برای ایران و اتحادیه اروپا و نکاتی برگزیده از

موافقت‌نامه TCA

میانگین ساده نرخ تعرفه‌های گمرکی اعمال شده بر کل تولیدات، محصولات کشاورزی و محصولات غیرکشاورزی برای اتحادیه اروپا و ایران در سال ۲۰۰۳ برگرفته از گزارش تجارت جهانی سال ۲۰۰۴ سازمان جهانی تجارت در جدول شماره (۱) انعکاس یافته است. گفتنی است از مواضع مذاکراتی طرفین (ایران و اتحادیه اروپا) سناریوی زیر

قابل استنباط است که کاهش‌های متقابل نرخ تعرفه‌های گمرکی متقابل را در بر می‌گیرد^۱:
موضع ایران: اتحادیه اروپا کلیه موانع تعرفه‌ای دسترسی به بازار خود را برای کالاهای صادراتی ایران حذف نماید.

موضع اتحادیه اروپا: ایران نرخ تعرفه‌های گمرکی خود را برای کالاهای وارداتی از کشورهای عضو اتحادیه اروپا به نصف کاهش دهد.

جدول ۱- تصویری کلی از میانگین ساده نرخ تعرفه کاربردی مبتنی بر دولت کامله الوداد^۲
در سال ۲۰۰۳

شرح	نرخ میانگین ساده تعرفه (درصد)			سهم نرخ‌های تعرفه صفر از کل خطوط (درصد)		حداکثر نرخ تعرفه ارزشی
	کل	کشاورزی	غیرکشاورزی	کشاورزی	غیرکشاورزی	کشاورزی / غیرکشاورزی
اتحادیه اروپا	۴/۲	۵/۹	۴	۲۵/۹	۲۴	۷۵ / ۲۶
ج.ا.ایران	۲۷/۳	۳۴/۱	۲۶/۳	۰	۰	۴۳۵ / ۱۲۰

Source: WTO-IDB and UNCTAD, World Trade Report 2004, PP:204-208

۳-۳. مقادیر کاهش‌های قیمتی مستقیم و جانیشینی تجارت ایران و اتحادیه اروپا

نتایج پژوهش انجام شده توسط حسینی و همکاران (۱۳۸۴) در خصوص برآورد کاهش‌های مستقیم و غیرمستقیم واردات ایران از اتحادیه اروپا و بالعکس با استفاده از دو روش داده‌های تلفیقی (تابلویی) و سیستم معادلات همزمان به ترتیب به شرح زیر بوده، که مقادیر زیر مورد استفاده قرار گرفت:

از ارقام کاهش قیمتی مستقیم واردات اعضای اتحادیه اروپا از ایران که به ترتیب برابر ۱/۱۳- و ۱/۱۶- بوده، عدد ۱/۱۶-؛

1. در طی هشت دور مذاکرات برگزار شده بین اتحادیه اروپا و ایران، از دور چهارم مذاکرات به بعد موضوع جدیدی تحت عنوان «دسترسی به بازار» و «تعهدات یکجانبه ایران برای کاهش‌های تعرفه‌ای» و به بهانه آزادسازی‌های داوطلبانه اقتصادی و تجاری وارد دستور کار مذاکرات شده که نقطه آغاز انحرافی در این روند محسوب می‌شود که تا الان واکنش مناسب ایران را در پی نداشته است و هم‌چنان این بحث در دستور کار مذاکرات باقی مانده است. مطابق این مواضع، تعرفه‌های EU برای صادرات ایران به صفر می‌رسد و تعرفه‌های ایران برای صادرات EU، ۵۰ درصد کاهش می‌یابد.

2. MFN applied tariff.

از ارقام ککش قیمتی جانشینی واردات اعضای اتحادیه اروپا از ایران که به ترتیب برابر ۰/۹- و ۱/۲- بوده، عدد ۱/۲-؛

از ارقام ککش قیمتی مستقیم واردات ایران از اعضای اتحادیه اروپا که به ترتیب برابر ۱/۳۹- و ۱/۳- بوده، عدد ۱/۳۹-؛

از ارقام ککش قیمتی جانشینی واردات ایران از اعضای اتحادیه اروپا که به ترتیب برابر ۱/۶۴- و ۱/۷۲- بوده، عدد ۱/۶۴-،

در ادامه نتایج حاصل از پژوهش برای هریک از طرفین، ارائه می‌شود.

۴. تحولات جریان تجاری ایران و اتحادیه اروپا و اندازه‌گیری "شدت تجارت" میان آن دو

روش اندازه‌گیری "شدت تجارت" نشان می‌دهد که آیا افزایش تجارت درون منطقه‌ای به قیمت کاهش تجارت یک منطقه با دنیا تمام شده و یا آن که افزایش تجارت به صورت هماهنگ و متوازن اتفاق افتاده است. اندازه‌گیری شدت تجارت آهنگ رشد تجارت درون منطقه‌ای و تجارت فرامنطقه‌ای را نیز به صورت پویا نشان داده و مشخص می‌کند که آیا با وجود کاهش نیافتن حجم تجارت فرامنطقه‌ای انحراف تجارت به وقوع پیوسته است یا خیر. با فرض ثابت بودن تقاضای جهانی و یا برابر بودن نوسانات آن در داخل و خارج منطقه و یکسان بودن دیگر شرایط، افزایش شدت تجارت در اثر افزایش تجارت درون منطقه‌ای و کاهش سهم منطقه در تجارت جهانی نشانه وقوع انحراف تجارت خواهد بود. در مقابل در صورت ثابت بودن سهم منطقه در تجارت جهانی و افزایش شدت تجارت به دلیل افزایش تجارت درون منطقه‌ای اثر ایجاد تجارت در یک ترتیب تجاری منطقه‌ای وجود داشته است.

حال این پرسش مطرح شود که در یک دهه گذشته، سیر تحولات تجارت دوجانبه ایران با اتحادیه اروپا چه سمت و سویی داشته و آیا روند تغییر جریان تجاری، ناشی از اثر انحراف تجارت و ایجاد تجارت بوده است یا خیر. در این ارتباط برخی از نویسندگان به منظور شناسایی اثر انحراف تجارت و ایجاد تجارت در ترتیبات منطقه‌ای فرمولی را با

عنوان «شدت تجارت» معرفی کرده‌اند. شدت تجارت از طریق اندازه‌گیری نسبت تجارت درون منطقه‌ای به تجارت فرامنطقه‌ای هر کشور و یا سهم آن در تجارت غیرمنطقه‌ای تعیین می‌گردد. با مطالعه اجمالی تجارت ایرن اعم از واردات و صادرات ایران با ۲۵ و ۱۵ عضو اتحادیه اروپا طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۷۲ نتایجی به شرح زیر بدست می‌آید:

۱- طی دوره فوق ارزش واردات ایران از اتحادیه‌اروپا از ۹/۷ میلیارد دلار در سال ۱۳۷۲ به ۱۰/۶ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۲ رسیده که حدود ۱۰ درصد افزایش نشان می‌دهد، اما سهم اتحادیه اروپا از واردات ایران از ۴۸/۳ درصد در سال ۱۳۷۲ به ۴۱/۷ درصد در سال ۱۳۸۲ تقلیل یافته که حدود ۶/۶ واحد کاهش نشان می‌دهد. بدین ترتیب هرچند سهم نسبی اتحادیه اروپا از مجموع واردات ایران طی دوره فوق روبه کاهش گذاشته، اما پیوسته حدود ۴۰ درصد از واردات ایران از این اتحادیه تأمین شده است و در واقع با وجود کاهش نسبی جایگاه اتحادیه اروپا در واردات ایران، این اتحادیه هم‌چنان اولین شریک تجاری طبیعی ایران محسوب می‌شود^۱. با وجود آن که مجموع واردات ایران از جهان از ۲۰ میلیارد دلار در سال ۱۳۷۲ به ۲۶/۶ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۲ رسیده که حدود ۳۳ درصد افزایش داشته است، واردات ایران از اتحادیه اروپا طی دوره حدود فقط ۱۰ درصد افزایش نشان می‌دهد و لذا سهم این اتحادیه از مجموع واردات ایران روبه کاهش گذاشته است. در این میان، جریان تجاری دوجانبه ایران (واردات) با کل ۲۵ کشور اتحادیه اروپا از ۹/۹۴ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۳ (۱۳۷۲) به ۱۰/۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۳ (۱۳۸۲) با نرخ رشد سالانه ۰/۸ درصد روبرو بوده، البته سهم تجارت درون منطقه‌ای (واردات) از کل واردات ایران از ۴۹/۶ درصد در سال ۱۹۹۳ به ۴۰/۷ درصد در سال ۲۰۰۳ رسیده که کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد.

1. آلمان اولین واردکننده از ایران است. سهم نسبی آلمان در تأمین واردات ایران روبه کاهش نهاده به‌طوری‌که صادرات آلمان از ۴ میلیارد دلار (با ۱۸/۴۵ درصد از واردات ایران) در سال ۱۳۷۲ به ۳ میلیارد دلار (۱۱/۴ درصد واردات ایران) در سال ۱۳۸۲ رسیده است. ایتالیا، فرانسه، انگلیس و بلژیک در مراتب بعدی قرار دارند. این ۵ کشور به طور متوسط حدود ۶/۴ میلیارد دلار معادل ۸۰ درصد صادرات اتحادیه اروپا به ایران را تشکیل می‌دهند. در این دوره صادرات آلمان، ایتالیا، انگلیس و بلژیک رو به کاهش و در مقابل صادرات لوکزامبورگ، فرانسه، سوئد، دانمارک، اسپانیا، ایرلند، پرتغال و فنلاند روبه افزایش گذاشته است.

۲- ۱۵ کشور عضو اتحادیه اروپا طی دوره فوق به طور متوسط سالانه ۹۲۳ میلیون دلار و معادل ۲۲ درصد از کل صادرات ایران به جهان را به خود اختصاص داده‌اند. طی دوره نیز ارزش صادرات ایران به این اتحادیه از ۱/۴۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۷۲ به ۷۹۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۲ رسیده که حدود ۴۶/۵ درصد کاهش نشان می‌دهد. همچنین سهم اتحادیه اروپا از صادرات ایران از ۳۹/۴ درصد در سال ۱۳۷۲ به ۱۳/۲ درصد در سال ۱۳۸۲ حدود ۲۶/۲ واحد کاهش نشان می‌دهد. بدین ترتیب هم ارزش مطلق و هم سهم نسبی صادرات ایران به اتحادیه اروپا به طور چشمگیری روبه کاهش نهاده است. البته با وجود کاهش نسبی جایگاه اتحادیه اروپا در واردات از ایران، این اتحادیه یکی از بزرگترین شرکای تجاری ایران است و به طور میانگین ۲۲ درصد از صادرات غیرنفتی ایران به اتحادیه اروپا صادر می‌شود.^۱ با وجود آن که صادرات ایران به جهان از ۳/۷۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۷۲ با حدود ۵۹ درصد افزایش به ۵/۹۷ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۲ رسیده، صادرات ایران به این اتحادیه طی دوره حدود ۴۶/۵ درصد کاهش نشان می‌دهد و لذا سهم این اتحادیه در واردات از ایران روبه کاهش نهاده است.

۳- از مقایسه میزان واردات ایران از اتحادیه اروپا با صادرات غیرنفتی ایران به این اتحادیه نتیجه می‌شود صادرات غیرنفتی ایران به اتحادیه اروپا حدود یک پنجم واردات ایران از آن اتحادیه است و لذا جریان تجارت متقابل متوازن نبوده و شدیداً تراز تجارت غیرنفتی ایران با آن اتحادیه منفی است؛ و نیز گویای آن است که صادرات غیرنفتی ایران تنوع کالایی لازم را ندارد و لذا تجارت ایران با آن اتحادیه آسیب‌پذیر است. در این میان، صادرات غیرنفتی و واردات ایران از ۳/۷۴۷ و ۲۰/۰۳۷ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۳ (۰/۱) و

1. در میان ۱۵ کشور عضو اتحادیه اروپا پیوسته آلمان یکی از مهمترین واردکنندگان از ایران است و البته میزان صادرات غیرنفتی ایران به آلمان طی دوره روبه کاهش نهاده به طوری که صادرات ایران به آلمان از ۸۸۵ میلیون دلار (با ۲۳/۶ درصد از صادرات ایران) در سال ۱۳۷۲ طی سالهای ۱۳۷۶ و ۱۳۸۰ پیوسته روبه کاهش گذاشته و در سال ۱۳۸۲ به ۳۴۷ میلیون دلار (معادل ۵/۸ درصد) رسیده است. کشورهای ایتالیا، فرانسه، انگلیس و بلژیک در مراتب بعدی قرار دارند. این ۵ کشور از ۱۵ کشور اتحادیه اروپا به طور متوسط حدود ۸۰۶ میلیون دلار معادل ۸۷ درصد واردات اتحادیه اروپا از ایران را تشکیل می‌دهند. البته طی این دوره واردات اغلب این کشورها از ایران از جمله آلمان، ایتالیا، فرانسه و انگلیس روبه کاهش گذاشته است.

۰/۵۲ درصد از صادرات و واردات جهانی)، به ۵/۹۷۲ و ۲۶/۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۳ (۰/۰۸ و ۰/۳۴۸ درصد از صادرات و واردات جهانی) تغییر یافته است.^۱

۴- اندازه گیری شدت تجارت، آهنگ رشد تجارت دوجانبه ایران با اتحادیه اروپا و جهان را در مقایسه با هم به صورت پویا نشان می دهد و مشخص می کند که آیا با وجود کاهش یافتن حجم تجارت دوجانبه ایران و اتحادیه اروپا، در تجارت ایران با جهان انحراف تجاری به وقوع پیوسته است یا خیر؟ با فرض ثابت بودن تقاضای جهانی و یا برابر بودن نوسانات آن در داخل و خارج منطقه و یکسان بودن دیگر شرایط، سهم صادرات غیرنفتی و واردات ایران با اتحادیه اروپا به ترتیب از ۳۹/۴ و ۴۸/۳ درصد در سال ۱۹۹۳ به ۱۳/۲ و ۴۰ درصد در سال ۲۰۰۳ کاهش یافته و متعاقب این کاهش، سهم صادرات غیرنفتی و واردات ایران از جهان از ۰/۱ و ۰/۵۲ درصد در سال ۱۹۹۳ به ۰/۰۸ و ۰/۳۴۸ درصد کاهش نشان می دهد و لذا شاخص شدت تجارت برای صادرات غیرنفتی و واردات ایران از شاخص ۳۹۴ و ۹۲/۹ در سال ۱۹۹۳ به ۱۶۵ و ۱۳۸/۸ در سال ۲۰۰۳ تغییر یافته است. اندازه گیری شدت تجارت نشان می دهد که کاهش تجارت (صادرات غیرنفتی و واردات) ایران با اتحادیه اروپا به کاهش تجارت ایران با دنیا منجر شده و در واقع، تجارت ایران با جهان متناسب با کاهش نسبی تجارت ایران با آن اتحادیه کاهش یافته است. که در واقع، در اثر کاهش تجارت درون منطقه ای ایران با آن اتحادیه، سهم تجارت به ویژه صادرات غیرنفتی ایران در تجارت جهانی کاهش یافته که می تواند نشانه وقوع انحراف تجارت باشد.

۵. برآورد آثار اجرای موافقت نامه تجارت و همکاری میان ایران و اتحادیه

اروپا بر تجارت خارجی ایران

در این قسمت از مقاله نتایج حاصل از برآورد آثار اجرای موافقت نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا بر تجارت ایران ارائه می شود. بدین ترتیب در این

۱. صادرات (فوب) و واردات (سیف) جهانی کالا به ترتیب از ۳۷۶۸/۹ و ۳۸۳۱/۷ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۳ به ۷۴۳۰/۸ و ۷۶۴۴/۴ در سال ۲۰۰۳ رسیده که در حدود ۹۷/۱۶ و ۹۹/۵ درصد افزایش نشان می دهد.

قسمت میزان تأثیر کاهش نرخ تعرفه متقابل در قالب مفاد موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا بر صادرات / واردات ایران به / از آن کشورها برآورد و تحلیل می‌شود. به عبارت دیگر اثر اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا بر تجارت متقابل (صادرات و واردات ایران از آن کشورها) بر اساس سناریوی ارائه شده، مورد پیش‌بینی و تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۵. برآورد اثرات کمی موافقت‌نامه بر واردات اتحادیه اروپا از ایران (صادرات ایران به اتحادیه اروپا)

در صورت اجرای تعهدات مربوط به کاهش نرخ‌های تعرفه توسط اتحادیه اروپا برای واردات از ایران (صادرات ایران) در قالب موافقت‌نامه تجارت و همکاری (از متوسط ۴/۲ درصد در سال ۲۰۰۳ به صفر درصد طی دوره اجرای موافقت‌نامه)، نتایج حاصل از محاسبات نشان می‌دهد که واردات اتحادیه اروپا از ایران معادل ۷۷/۷۱ میلیون دلار افزایش می‌یابد که از این میزان افزایش واردات، ۳۸/۲ میلیون دلار آن ناشی از اثر ایجاد تجارت و ۳۹/۵۱ میلیون دلار ناشی از اثر انحراف تجارت می‌باشد. بدین ترتیب واردات ۱۵ و ۲۵ کشوری عضو اتحادیه اروپا از ایران به ترتیب از رشدی معادل ۹/۸۴ و ۹/۵۱ درصد برخوردار خواهد شد. بالاترین میزان افزایش واردات از ایران در میان کشورهای عضو اتحادیه اروپا مربوط به کشورهای آلمان (۳۳/۰۴ میلیون دلار)، ایتالیا (۱۶/۱۳ میلیون دلار)، اسپانیا (۹/۶ میلیون دلار) و فرانسه (۳/۴۴ میلیون دلار) می‌باشد. بدین ترتیب تخمین زده می‌شود که این چهار کشور از میان ۲۵ کشور عضو اتحادیه اروپا جمعاً بیش ۶۲/۲۱ میلیون دلار (معادل ۸۰ درصد) از کل میزان افزایش واردات اتحادیه اروپا از ایران را به خود اختصاص دهند. گفتنی است در این میان جایگاهی برای ده کشور تازه ملحق شده به اتحادیه اروپا به خصوص اسلوانی، لتونی، اسلواکی، استونی، مالت و چک و کشورهای ایرلند، فنلاند و یونان متصور نیست، چرا که جریان موجود تجارت به ویژه واردات آن کشورها از ایران (صادرات غیرنفتی ایران به آن کشورها) بسیار نازل است. نتایج این محاسبات در جدول شماره (۲) منعکس شده است.

۵-۲. برآورد اثرات کمی موافقت‌نامه بر میزان واردات ایران از کشورهای عضو

اتحادیه اروپا

جهت بررسی اثرات کمی ناشی از اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا بر واردات ایران از آن کشورها، کشش‌های مورد برآورد در سطح کل واردات ایران از این کشورها مبنای محاسبات قرار گرفته است. این محاسبات نشان می‌دهد که به دنبال عملی شدن تعهدات کاهشی نرخ‌های تعرفه در قالب موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا (از متوسط ساده ۲۷/۳ درصد در سال ۲۰۰۳ به نصف (۱۳/۶۵ درصد) طی دوره اجرای موافقت‌نامه)، میزان واردات ایران از کل اتحادیه اروپا در حدود ۳۵۲۰/۹۳ میلیون دلار افزایش یابد. همان‌طور که نتایج محاسبات در جدول شماره (۲) نشان می‌دهد از این میزان افزایش واردات، تخمین زده می‌شود ۱۶۱۵/۲ میلیون دلار آن ناشی از اثر ایجاد تجارت و ۱۹۰۵/۷۳ میلیون دلار دیگر ناشی از اثر انحراف تجارت باشد. در واقع بخش مهمی از میزان افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا ناشی از کاهش از سایر شرکای تجاری و جایگزینی آن با محصولات بالنسبه ارزان‌تر اتحادیه اروپا (بر اثر کاهش تعرفه‌ها) خواهد بود. بدین ترتیب واردات ایران از ۱۵ و ۲۵ کشور اتحادیه اروپا از ۱۰۶۳۵ و ۱۰۸۳۷/۱ میلیون دلار در سال ۲۰۰۳ به ترتیب ۳۳/۱۱ و ۳۲/۴۹ درصد افزایش خواهد یافت که بیش از نیمی از این افزایش، ناشی از اثر انحراف تجارت می‌باشد. بالاترین میزان افزایش واردات ایران از آلمان (۹۸۸/۳۶ میلیون دلار)، فرانسه (۷۳۴/۹۲ میلیون دلار)، ایتالیا (۵۴۴/۹۶ میلیون دلار)، انگلیس (۲۸۸/۵ میلیون دلار)، سوئد (۲۱۸/۹۸ میلیون دلار)، بلژیک (۱۲۷/۹۸ میلیون دلار)، هلند (۱۳۶/۴۶ میلیون دلار)، اتریش (۱۲۷/۳۶ میلیون دلار) و اسپانیا (۱۱۰/۴ میلیون دلار) اتفاق می‌افتد. این نه کشور از میان ۲۵ کشور اتحادیه اروپا جمعاً بیش از ۳۳۱۷/۹۲ میلیون دلار معادل ۹۴/۲ درصد از افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا را تشکیل می‌دهند. لازم به ذکر است که سایر کشورهای عضو اتحادیه اروپا به ویژه ده کشور تازه ملحق شده به این اتحادیه به دلیل سهم اندکشان در تجارت بالفعل ایران به آن‌ها سهم در خور توجهی را از این افزایش واردات نخواهند داشت.

۳-۵. مقایسه منافع تجارت طرفین از اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین

ایران و اتحادیه اروپا

مقایسه میزان افزایش صادرات ایران به اتحادیه اروپا و بالعکس در قالب اجرای تعهدات کاهش‌های تعرفه‌ای نشان می‌دهد که میزان افزایش صادرات ایران به اتحادیه اروپا به میزان ناچیز ۷۷/۷۱ میلیون دلار بوده، حال آن که میزان افزایش صادرات اتحادیه اروپا به ایران معادل ۳۵۲۰/۹۳ میلیون دلار می‌باشد. بدین ترتیب میزان افزایش صادرات اتحادیه اروپا به ایران حدود ۴۵/۳۱ برابر میزان افزایش صادرات ایران به آن اتحادیه است که دلیل مهم آن اندازه بزرگ اقتصاد و تجارت اتحادیه اروپا در جهان از یک طرف و نیز جریان صادرات و واردات نامتوازن دوجانبه بین ایران و اتحادیه اروپا از طرف دیگر است. بیشترین دسترسی به بازار ایران به ده کشور و شریک تجاری اصلی ایران یعنی آلمان، فرانسه، ایتالیا، انگلیس، سوئد، بلژیک، هلند، اتریش و اسپانیا تعلق دارد.

لذا، با اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا، کسری موازنه تجاری ایران با اتحادیه اروپا با تغییر منفی شدید مواجه می‌شود. کشورهای عضو اتحادیه اروپا از نظر میزان تأثیر بر کسری تراز تجاری ایران به دو دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول کشورهایی هستند که برقراری موافقت‌نامه تجارت و همکاری موجب تغییر منفی چشمگیر در کسری تجاری فعلی ایران با آن کشورها خواهد شد که این دسته از کشورها شامل شرکای تجاری اصلی ایران در اتحادیه اروپا یعنی آلمان، فرانسه، ایتالیا، انگلیس، سوئد، بلژیک، هلند، اتریش و اسپانیا می‌باشند. دسته دوم کشورهایی هستند که هم اینک حجم تجارت موجود ایران با آن کشورها در حد نازلی بوده و تراز تجاری آن‌ها با ایران از اندکی موازنه مثبت یا منفی برخوردار است و لذا اجرای موافقت‌نامه منجر به تعمیق کسری و یا مازاد تراز تجاری ایران با آن کشورها نخواهد شد که در این دسته برخی از کشورهای تازه ملحق شده به اتحادیه اروپا نظیر لتونی، استونی، مالت و یونان قرار دارند.

جدول ۲- نتایج برآورد اثرات کمی اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا بر جریان تجارت متقابل (ارقام به: میلیون دلار)

اثرات کمی اجرای موافقت‌نامه بر جریان تجارت بین ایران و اتحادیه اروپا						وضعیت موجود تجارت بین ایران و اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۳			شرح
میزان افزایش واردات ایران از کشورهای عضو اتحادیه اروپا			میزان افزایش واردات کشورهای عضو اتحادیه اروپا از ایران			واردات اعضای اتحادیه از ایران (بدون نفت)	واردات ایران از اعضای اتحادیه	تراز تجارت بدون نفت ایران با ...	
افزایش کل	افزایش ناشی از اثر انحراف تجارت	افزایش ناشی از اثر ایجاد تجارت	افزایش کل	افزایش ناشی از اثر انحراف تجارت	افزایش ناشی از اثر ایجاد تجارت				
۲۱/۸۸	۱۱/۸۴	۱۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۵	۶۷/۳۵	-۶۶/۸۵	۱- اسلوانی
۱۵/۹۴	۸/۶۳	۷/۳۱	۰/۷۱	۰/۳۶	۰/۳۵	۷/۵	۴۹/۰۵	-۴۱/۵۵	۲- لهستان
۶/۹۲	۳/۷۵	۳/۱۷	۰/۳۰	۰/۱۵	۰/۱۵	۳/۲	۲۱/۳	-۱۸/۱	۳- قبرس
۲۱۸/۹۸	۱۱۸/۵۲	۱۰۰/۴۶	۱/۰۸	۰/۵۵	۰/۵۳	۱۱/۳	۶۷۴	-۶۶۲/۷	۴- سوئد
۲۴/۶۹	۱۳/۳۶	۱۱/۳۳	۰/۳۸	۰/۱۹	۰/۱۹	۴	۷۶	-۷۲	۵- ایرلند
۳/۸۶	۲/۰۹	۱/۷۷	۰/۱۴	۰/۰۷	۰/۰۷	۱/۴	۱۱/۹	-۱۰/۵	۶- لیتوانی
۱۰/۴۹	۵/۶۸	۴/۸۱	۰/۳۱	۰/۱۶	۰/۱۵	۳/۳	۳۲/۳	-۲۹	۷- پرتغال
۷	۳/۷۹	۳/۲۱	۰/۷۱	۰/۳۶	۰/۳۵	۷/۵	۲۱/۵۷	-۱۴/۰۷	۸- مجارستان
۰	۰	۰	۰/۰۴	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۴۶	۰	+۰/۴۶	۹- لتونی
۳۵/۴۸	۱۹/۲	۱۶/۲۸	۱/۰۶	۰/۵۴	۰/۵۲	۱۱/۱	۱۰۹/۲	-۹۸/۱	۱۰- دانمارک
۳/۷۳	۲/۰۲	۱/۷۱	۰/۱۷	۰/۰۹	۰/۰۸	۱/۸	۱۱/۵	-۹/۷	۱۱- اسلواکی
۱۱۰/۴	۵۹/۷	۵۰/۶	۹/۶	۴/۸۶	۴/۷۲	۱۰۱	۳۳۹/۵	-۲۳۸/۵	۱۲- اسپانیا
۲/۳۴	۱/۲۷	۱/۰۷	۰/۷۷	۰/۳۹	۰/۳۸	۸/۱	۷/۲	-۰/۹	۱۳- یونان
۱۳۶/۴۶	۷۳/۸۶	۶۲/۶	۲/۳۸	۱/۲۱	۱/۱۷	۲۵	۴۲۰	-۳۹۵	۱۴- هلند
۱۲۷/۳۶	۶۸/۹۳	۵۸/۴۳	۰/۶۷	۰/۳۴	۰/۳۳	۷	۳۹۲	-۳۸۵	۱۵- اتریش

اثرات کمی اجرای موافقت‌نامه بر جریان تجارت بین ایران و اتحادیه اروپا						وضعیت موجود تجارت بین ایران و اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۳			شرح
میزان افزایش واردات کشورهای عضو اتحادیه اروپا از ایران			میزان افزایش واردات ایران از کشورهای عضو اتحادیه اروپا			واردات اعضای اتحادیه از ایران (بدون نفت)	واردات ایران از اعضای اتحادیه	تراز تجارت بدون نفت ایران با ...	
افزایش کل	افزایش ناشی از اثر انحراف تجارت	افزایش ناشی از اثر ایجاد تجارت	افزایش کل	افزایش ناشی از اثر انحراف تجارت	افزایش ناشی از اثر ایجاد تجارت				
۵۳/۹۳	۲۹/۱۹	۲۴/۷۴	۰/۰۲	۰/۰۱	۰/۰۰۹	۱۶۶	۰/۲	-۱۶۵/۸	۱۶- فنلاند
۹۸۸/۳۶	۵۳۴/۹۴	۴۵۳/۴۲	۳۳/۰۴	۱۶/۸	۱۶/۲۴	۳۰۴۲/۲	۳۴۷/۳	-۲۶۹۴/۹	۱۷- آلمان
۶/۳۰	۳/۴۱	۲/۸۹	۰/۳۶	۰/۱۸	۰/۱۸	۱۹/۳۷	۳/۸	-۱۵/۵۷	۱۸- چک
۵۴۴/۹۶	۲۹۴/۹۶	۲۵۰	۱۶/۱۴	۸/۲۱	۷/۹۳	۱۶۷۷/۳	۱۶۹/۷	-۱۵۰۷/۶	۱۹- ایتالیا
۲۸۸/۵	۱۵۶/۱۶	۱۳۲/۳۵	۳/۲	۱/۶۳	۱/۵۷	۸۸۸	۳۳/۶	-۸۵۴/۴	۲۰- انگلیس
۷۳۴/۹۲	۳۹۷/۷۸	۳۳۷/۱۴	۳/۴۴	۱/۷۵	۱/۶۹	۲۲۶۲	۳۶/۲	-۲۲۲۵/۸	۲۱- فرانسه
۱۶۷/۹۸	۹۰/۹۲	۷۷/۰۶	۲/۷۶	۱/۴	۱/۳۶	۵۱۷	۲۹	-۴۸۸	۲۲- بلژیک
۱۳/۶۵	۷/۳۹	۶/۲۶	۰/۳۸	۰/۱۹	۰/۱۹	۴۲	۴	-۳۸	۲۳- لوگزامبورگ
۰	۰	۰	۰/۰۴	۰/۰۲	۰/۰۲	۰	۰/۳۹	+۰/۳۹	۲۴- استونی
۰/۰۲	۰/۰۱	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۰۱	۰/۰۱	۰/۰۶	۰/۲۷	-۰/۲۱	۲۵- مالت
۳۵۲۰/۹۳	۱۹۰۵/۷۳	۱۶۱۵/۲	۷۷/۷۱	۳۹/۵۱	۳۸/۲۰	۱۰۸۳۷/۱	۸۱۶/۹۲	۱۰۰۲۰/۲	کل اتحادیه

مأخذ: نتایج حاصل از تحقیق

۶. آثار احتمالی موافقت‌نامه تجارت و همکاری بر واردات گروه‌های کالایی ایران از کشورهای اتحادیه اروپا

جهت بررسی تأثیر اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا بر ترکیب واردات گروه‌های کالایی ایران به‌خصوص در فصولی که اتحادیه اروپا خواستار کاهش نرخ تعرفه آن شده است، محاسباتی صورت گرفت که نتایج آن در جدول شماره (۳) منعکس شده است. گفتنی است کشش‌های قیمتی مستقیم و غیرمستقیم برآورد شده در سطح کل واردات ایران از اتحادیه اروپا مبنای محاسبه میزان اثر ایجاد و انحراف تجارت در واردات هر یک از گروه‌های کالایی قرار گرفته است. همان‌طور که جدول شماره (۳) نشان می‌دهد بر مبنای محاسبات انجام شده نتایج به‌دست آمده به‌شرح زیر می‌باشد:

۱- بالاترین میانگین نرخ‌های تعرفه (بیش از ۴۰ درصد) برای ۱۱ فصل از گروه کالاهای وارداتی ایران به‌ترتیب شامل کفش، گتر و اشیای همانند (فصل ۶۴) با ۷۴/۵ درصد؛ لباس و متفرعات لباس (فصول ۶۱، ۶۲ و ۶۳) با ۷۰، ۷۰ و ۶۵/۴ درصد؛ پرو و پر نرم‌آماده و اشیاء (فصل ۶۷) با ۶۵ درصد؛ محصولات سرامیکی (فصل ۶۹) با ۵۳/۴ درصد؛ اشیاء ساخته‌شده از چرم و مصنوعات (فصول ۴۲ و ۴۳) با ۵۶/۶ درصد؛ فرش و سایر کف‌پوش‌ها از مو (فصل ۵۷) با ۵۰ درصد؛ چتر بارانی و آفتابی، عصا و... (۶۶ فصل) با ۴۷/۱ درصد؛ مصنوعات حصیربافی یا سبببافی (فصل ۴۶) با ۵۰ درصد؛ پارچه‌های تارو پودباف مخصوص (فصل ۵۸) با ۴۰/۸ درصد و پارچه‌های کشباف و یا قلاب باف (فصل ۶۰) با ۴۰ درصد اختصاص دارد.

۲- نرخ تعرفه درخواستی اتحادیه اروپا از ایران حداقل صفر و حداکثر ۱۲ درصد است که در صورت پذیرش از جانب ایران، بیشترین کاهش نرخ تعرفه در خصوص فصولی که در حال حاضر از بالاترین نرخ تعرفه برخوردارند، صورت می‌گیرد. انتظار می‌رود در صورت پذیرش تعرفه‌های مورد درخواست اتحادیه اروپا از سوی ایران، میانگین تعرفه‌های اعمال شده بر کل واردات از اتحادیه اروپا به کمتر از ۱۰ درصد کاهش خواهد یافت.

۳- در ستون ۵، ۶ و ۷ جدول شماره (۳)، ارزش واردات ایران از جهان و از اتحادیه اروپا و سهم اتحادیه اروپا از واردات ایران در فصول ۲۵ لغایت ۹۸ برای سال ۲۰۰۳ درج

شده است. بیشترین واردات برحسب فصول در شش فصل راکتورهای هسته‌ای و دیگ بخار (فصل ۸۴) با ۶۴۱۸/۱ میلیون دلار؛ وسایط نقلیه زمینی (فصل ۸۷) با ۲۸۹۲/۴ میلیون دلار؛ مصنوعات چدن، آهن و فولاد (فصل ۷۲) با ۲۸۰۴/۹ میلیون دلار؛ ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی (فصل ۸۵) با ۲۱۲۸/۶ میلیون دلار؛ سوخت‌های معدنی و روغن‌ها (فصل ۲۷) با ۱۳۰۶/۸ میلیون دلار و مواد پلاستیکی و اشیای ساخته شده (فصل ۳۹) با ۱۰۰۶/۵ میلیون دلار اتفاق افتاده است. گفتنی است بخش مهمی از واردات ایران در بسیاری از فصول از اعضای اتحادیه اروپا صورت می‌گیرد. بیشترین سهم اتحادیه اروپا از واردات ایران به سه فصل صابون‌ها و مواد آلی تانسوآکتیو (فصل ۳۴) با ۶۲/۴ درصد؛ محصولات دارویی (فصل ۳۰) با ۵۹/۱ درصد، و راکتورهای هسته‌ای، دیگ بخار (فصل ۸۴) با ۶۰/۵ درصد تعلق دارد.

۴- در ستون ۸، ۹ و ۱۰ جدول شماره (۳)، میزان اثر ایجاد تجارت، انحراف تجارت و میزان افزایش کل واردات ایران از فصول ۲۵ تا ۹۸ نظام هماهنگ HS با توجه به سه مؤلفه مهم؛ کاهش تعرفه‌های مورد درخواست اتحادیه اروپا، واردات موجود ایران از اتحادیه اروپا و نیز کاهش‌های قیمتی مستقیم و جان‌شینی برآوردی واردات ایران از اتحادیه اروپا بدست آمده است. نتایج گویای آن است که در قبال کاهش نرخ‌های تعرفه، واردات ایران از تمامی فصول افزایش می‌یابد و بیش از نیمی از افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا در اغلب فصول ناشی از انحراف تجارت خواهد بود.

جدول ۳- نتایج برآورد اثرات کمی اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا بر واردات ایران به تفکیک فصول نظام هماهنگ^۱

شماره فصل در HS	شرح و عنوان فصل	وضعیت نرخ تعرفه و ارزش کل واردات ایران از هر فصل						اثرات کمی اجرای موافقت‌نامه TCA بر واردات ایران به تفکیک هر فصل (واحد میلیون دلار)		
		میانگین ساده نرخ تعرفه (%)	نرخ تعرفه درخواستی اتحادیه اروپا (%)	ارزش واردات ایران در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	واردات ایران از EU در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	سهم واردات از اتحادیه اروپا در هر فصل	میزان افزایش واردات ناشی از اثر ایجاد تجارت	میزان افزایش واردات ناشی از اثر انحراف تجارت	مجموع افزایش واردات در هر فصل	
۲۵	نمک، گوگرد، خاک و سنگ،	۱۰/۴	۵	۸۵/۸	۲۹/۴	۳۴/۳	۱/۹۹	۲/۳۵	۴/۳۴	
۲۶	سنگ فلز، جوش و خاکستر	۴/۵	۵	۱۵۲/۷	۰/۵	۰/۳	۰	۰	۰	
۲۷	سوختهای معدنی، روغنهای.....	۹/۹	۵	۱۳۰۶/۸	۵۶/۵	۴/۳	۶/۴	۷/۵۵	۱۳/۹۵	
۲۸	محصولات شیمیایی غیر الی.....	۸/۴	۷	۲۴۹	۴۸/۴	۱۹/۴	۰/۸۷	۱/۰۳	۱/۹	
۲۹	محصولات شیمیایی الی	۱۱/۹	۰	۷۶۳/۴	۳۲۲/۴	۴۲/۲	۴۷/۶۶	۵۶/۲۳	۱۰۳/۸۹	
۳۰	محصولات دارویی	۳۱/۸	۰	۵۱۱/۷	۳۰۲/۳	۵۹/۱	۱۰۱/۳۸	۱۱۹/۶۱	۲۲۰/۹۹	
۳۱	کودها	۵/۵	۷	۱۷۵/۹	۴۹/۳	۲۸	۰	۰	۰	
۳۲	عصاره های دباغی یا رنگرزی	۱۹/۲	۷	۲۰۸/۱	۱۰۵/۳	۵۰/۵	۱۴/۹۷	۱۷/۶۶	۳۲/۶۳	
۳۳	روغن های اسانسی و رزینوئید	۲۵/۶	۷	۳۹/۴	۱۹/۱	۴۸/۲	۳/۹۳	۴/۶۴	۸/۵۷	
۳۴	صابونها، مواد آلی تانسوآکتیو	۲۸/۲	۷	۳۹/۹	۲۴/۹	۶۲/۴	۵/۷۲	۶/۷۵	۱۲/۴۷	
۳۵	مواد آلبومینوئید، محصولات	۱۳/۶	۷	۲۸/۷	۱۵	۵۲/۳	۱/۲۱	۱/۴۳	۲/۶۴	

۱. با توجه به این که محصولات کشاورزی و تولیدات غذایی مشمول موافقت‌نامه تجارت و همکاری نمی‌باشد، لذا فصول ۱ لغایت ۲۴ در محاسبات منظور نشده است.

شماره فصل در HS	شرح و عنوان فصل	وضعیت نرخ تعرفه و ارزش کل واردات ایران از هر فصل						اثرات کمی اجرای موافقت نامه TCA بر واردات ایران به تفکیک هر فصل (واحد میلیون دلار)	
		میانگین ساده نرخ تعرفه (%)	نرخ تعرفه درخواستی اتحادیه اروپا (%)	ارزش واردات ایران در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	واردات ایران از EU در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	سهام واردات از اتحادیه اروپا در هر فصل	میزان افزایش واردات ناشی از اثر ایجاد تجارت		میزان افزایش واردات ناشی از اثر انحراف تجارت
۳۶	-----	۲۷/۷	۷	-----	۰	...	۰	۰	۰
۳۷	محصولات عکاسی و سینما توگرافی	۱۳/۹	۷	۷۰/۲	۳۰	۴۲/۷	۳/۵۹	۴/۲۴	۷/۸۳
۳۸	محصولات گوناگون صنایع شیمیایی	۱۷/۵	۷	۴۶۰/۳	۱۹۶/۴	۴۲/۷	۲۸/۶۶	۳۳/۸۱	۶۲/۴۷
۳۹	مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده	۱۳/۶	۷	۱۰۰۶/۵	۲۶۷/۱	۲۶/۵	۲۱/۵۷	۲۵/۴۵	۴۷/۰۲
۴۰	کائوچو و اشیاء ساخته شده	۲۵/۵	۵	۳۰۷/۱	۸۰	۲۶/۱	۱۸/۱۶	۲۱/۴۳	۳۹/۵۹
۴۱	پوست (غیر از پوستهای نرم) و چرم	۳۶/۸	۰	۱۹/۲	۰	۰	۰	۰	۰
۴۲	اشیاء ساخته شده از چرم، مصنوعات	۵۶/۶	۵	۲/۹	۰/۱	۳/۴	۰/۰۵	۰/۰۶	۰/۱۱
۴۳	-----	۵۰/۷	۱۰	-----	۰	...	۰	۰	۰
۴۴	چوب و اشیاء چوبی، زغال چوب	۲۰/۷	۵	۲۴۱/۱	۱۲/۸	۵/۳	۲/۳۱	۲/۷۳	۵/۰۴
۴۵	چوب پنبه و اشیاء ساخته شده	۵/۷	۵	۰/۶	۰/۳	۵۰	۰/۰۰۳	۰/۰۰۳۵	۰/۰۰۶۵
۴۶	مصنوعات حصیر بافی یا سبد بافی	۵۰	۵	۰/۶	۰	۰	۰	۰	۰
۴۷	خمیر چوب یا سایر مواد الیافی	۴/۵	۰	۴۴/۳	۱۵/۱	۳۴/۱	۰/۹	۱/۰۶	۱/۹۶
۴۸	کاغذ و مقوا، اشیاء ساخته	۱۸	۰	۴۶۹/۸	۲۱۲/۴	۴۵/۲	۴۵/۰۴	۵۳/۱۴	۹۸/۱۸
۴۹	کتاب، روزنامه، تصویر و.....	۱۳/۶	۰	۲۴/۴	۶/۵	۲۶/۶	۱/۰۸	۱/۲۷	۲/۳۵
۵۰	ابریشم	۲۴	۰	۰/۸	۰	۰	۰	۰	۰
۵۱	پشم، موی نرم (کرک) یا.....	۲۰/۵	۰	۲۹/۲	۱/۶	۵/۵	۰/۳۸	۰/۴۵	۰/۸۳
۵۲	پنبه	۳۱/۱	۰	۹	۰/۱	۱/۱	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۰۴

شماره فصل در HS	شرح و عنوان فصل	وضعیت نرخ تعرفه و ارزش کل واردات ایران از هر فصل						اثرات کمی اجرای موافقت نامه TCA بر واردات ایران به تفکیک هر فصل (واحد میلیون دلار)
		میانگین ساده نرخ تعرفه (%)	نرخ تعرفه درخواستی اتحادیه اروپا (%)	ارزش واردات ایران در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	واردات ایران از EU در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	سهم واردات از اتحادیه اروپا در هر فصل	میزان افزایش واردات ناشی از اثر ایجاد تجارت	
۵۳	سایر الیاف نسجی نباتی،	۱۳	۰	۴۲	۰/۳	۰/۷	۰/۰۵	۰/۱۱
۵۴	رشته های سنتتیک یا مصنوعی	۲۸/۵	۴	۱۳۱/۷	۲/۳	۱/۷	۰/۴۴	۰/۹۶
۵۵	الیاف رشته های سنتتیک یا	۳۱/۱	۴	۲۵۳	۹۲/۷	۳۶/۶	۱۹/۱۶	۴۱/۷۷
۵۶	اوات، نمده و پارچه های نباتی	۲۴/۱	۴	۲۷/۹	۳/۶	۱۲/۹	۰/۸۱	۱/۷۷
۵۷	فرش و سایر کف پوشها از مو	۵۰	۴	۱/۲	۰/۴	۳۳/۳	۰/۱۷	۰/۳۷
۵۸	پارچه های تار و پود باف مخصوص	۴۰/۸	۸	۹/۷	۲/۹	۲۹/۹	۰/۹۴	۲/۰۵
۵۹	پارچه های نسجی آغشته،	۱۵/۹	۸	۱۰۷/۴	۱۶/۳	۱۵/۲	۱/۵۴	۳/۳۶
۶۰	پارچه های کشیاف یا قلاب باف	۴۰	۸	۱/۴	۰/۰۰۸	۰/۶	۰/۰۰۳	۰/۰۰۶۵
۶۱	لباس و متفرعات لباس، از	۷۰	۱۲	۱/۱	۰/۰۶۸	۶/۱	۰/۰۳	۰/۰۶۵
۶۲	لباس و متفرعات لباس، غیر	۷۰	۱۲	۲/۶	۰/۰۶۶	۲/۵	۰/۰۳	۰/۰۶۵
۶۳	سایر اشیاء نسجی دوخته و	۶۵/۴	۱۲	۱/۷	۰/۲	۱۱/۸	۰/۰۹	۰/۲
۶۴	کفش، گتر و اشیاء همانند،	۷۴/۵	۱۰	۳/۶	۰/۲	۵/۶	۰/۰۷	۰/۱۵
۶۵	کلاه و اجزاء کلاه	۴۵	۱۰	۲/۶	۰	۰	۰	۰
۶۶	چتر بارانی، چتر آفتابی، عصا و	۴۷/۱	۱۰	۰/۳	۰	۰	۰	۰
۶۷	پر و پر نرم آماده و اشیاء	۶۵	۱۰	۲/۵	۰	۰	۰	۰
۶۸	مصنوعات از سنگ، گچ، سیمان	۱۶/۵	۱۰	۳۴/۷	۲۰	۵۷/۶	۱/۵۵	۳/۳۸
۶۹	محصولات سرامیکی	۵۳/۴	۱۰	۶۲/۸	۳۴/۸	۵۵/۴	۱۳/۶۹	۲۹/۸۴

شماره فصل در HS	شرح و عنوان فصل	وضعیت نرخ تعرفه و ارزش کل واردات ایران از هر فصل						اثرات کمی اجرای موافقت نامه TCA بر واردات ایران به تفکیک هر فصل (واحد میلیون دلار)	
		میانگین ساده نرخ تعرفه (%)	نرخ تعرفه درخواستی اتحادیه اروپا (%)	ارزش واردات ایران در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	واردات ایران از EU در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	سهم واردات از اتحادیه اروپا در هر فصل	میزان افزایش واردات ناشی از اثر ایجاد تجارت	میزان افزایش واردات ناشی از اثر انحراف تجارت	مجموع افزایش واردات در هر فصل
۷۰	شیشه و مصنوعات شیشه ای	۲۰/۶	۱۰	۱۳۲/۱	۳۷/۷	۲۸/۵	۴/۶	۵/۴۳	۱۰/۰۳
۷۱	مروارید طبیعی یا پرورده، سنگ	۹/۹	۵	۸/۴	۲	۲۳/۸	۰/۱۲	۰/۱۴	۰/۲۶
۷۲	چدن، آهن و فولاد	۹/۸	۰	۲۸۰۴/۹	۴۵۳/۲	۱۵/۲	۵۶/۲۲	۶۶/۳۳	۱۲۲/۵۵
۷۳	مصنوعات چدن، آهن یا ...	۲۴/۲	۰	۶۸۰/۳	۲۵۷/۶	۳۸/۹	۶۹/۷۶	۸۲/۳۱	۱۵۲/۰۷
۷۴	مس و مصنوعات از مس	۱۴/۳	۵	۱۳۵/۸	۱۹/۶	۱۴/۴	۲/۲۲	۲/۶۲	۴/۸۴
۷۵	نیکل و مصنوعات از نیکل	۶/۴	۵	۱۲	۴/۹	۴۰/۸	۰/۰۹	۰/۱۱	۰/۲
۷۶	الومینیم و مصنوعات از.....	۱۸/۴	۵	۲۳۳/۳	۵۶/۶	۲۴/۳	۸/۹	۱۰/۵	۱۹/۸
۷۷	-----	---	-----	----	۰	...	۰	۰	۰
۷۸	سرب و مصنوعات از سرب	۵/۸	۵	۲/۲	۰/۲	۹	۰/۱۲	۰/۱۴	۰/۲۶
۷۹	روی و مصنوعات از روی	۷/۸	۵	۹/۷	۲/۴	۲۴/۷	۰/۰۹	۰/۱۱	۰/۲
۸۰	قلع و مصنوعات از قلع	۵/۵	۵	۷/۵	۱/۱	۱۴/۷	۰/۰۴	۰/۰۵	۰/۰۹
۸۱	سایر فلزات معمولی	۴	۵	۵/۷	۳	۵۲/۶	۰	۰	۰
۸۲	ابزارها، ابزار آلات،	۲۴/۱	۱۰	۱۲۲/۷	۵۰/۸	۴۱/۴	۸/۰۲	۹/۴۶	۱۷/۴۸
۸۳	مصنوعات گوناگون از فلزات	۳۲/۸	۱۰	۶۲/۱	۲۲/۱	۳۵/۶	۵/۲۷	۶/۲۲	۱۱/۴۹
۸۴	راکتورهای هسته ای، دیگ بخار	۱۲/۷	۵	۶۴۱۸/۱	۳۸۸۳/۶	۶۰/۵	۳۶۸/۸۲	۴۳۵/۱۵	۸۰۳/۹۷
۸۵	ماشین آلات و دستگاههای برقی	۲۱/۳	۱۰	۲۱۲۸/۶	۸۲۶/۱	۳۸/۸	۱۰۶/۹۷	۱۲۶/۲۱	۲۳۳/۱۸
۸۶	لکوموتیوهای راه آهن یا تراموای	۸/۱	۱۰	۱۶۰	۱۱۰/۴	۶۹	۰	۰	۰

شماره فصل در HS	شرح و عنوان فصل	وضعیت نرخ تعرفه و ارزش کل واردات ایران از هر فصل						اثرات کمی اجرای موافقت نامه TCA بر واردات ایران به تفکیک هر فصل (واحد میلیون دلار)	
		میانگین ساده نرخ تعرفه (%)	نرخ تعرفه درخواستی اتحادیه اروپا (%)	ارزش واردات ایران در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	واردات ایران از EU در ۲۰۰۳ (میلیون دلار)	سهم واردات از اتحادیه اروپا در هر فصل	میزان افزایش واردات ناشی از اثر ایجاد تجارت		میزان افزایش واردات ناشی از اثر انحراف تجارت
۸۷	وسایط نقلیه زمینی غیر از	۳۱/۸	۱۰	۲۸۹۲/۴	۱۵۰۶/۷	۵۲/۱	۳۴۶/۴	۴۰۸/۷	۴۵۵/۱
۸۸	وسایط نقلیه هوایی، فضایی	۹/۲	۱۰	۲۰۱/۳	۰	۰	۰	۰	۰
۸۹	کشتی ها، قایق ها و شناورها	۱۲/۶	۱۰	۱۲۷/۹	۶۵/۵	۵۱/۲	۲/۱	۲/۴۸	۴/۵۸
۹۰	الات و دستگاههای اپتیک و عکاسی	۱۲/۳	۱۰	۶۴۹/۱	۳۸۱/۶	۵۸/۸	۱۰/۸۶	۲/۱۹	۱۳/۰۵
۹۱	اشیاء صنعت ساعت سازی	۱۲/۳	۵	۴۵/۱	۴/۲	۹/۳	۰/۴۸	۰/۵۷	۱/۰۵
۹۲	آلات موسیقی، اجزاء و قطعات	۱۲/۴	۱۰	۱۰	۰/۴	۴	۰/۰۱	۰/۰۱۲	۰/۰۲۲
۹۴	میل، میل های طبی - جراحی و	۳۵/۹	۱۰	۲۴/۶	۷/۸	۳۱/۷	۲/۰۷	۲/۴۴	۴/۵۱
۹۵	بازیچه، اسباب بازی و لوازم	۲۸/۱	۱۰	۱۸/۶	۴/۳	۲۳/۱	۰/۸۴	۰/۹۹	۱/۸۳
۹۶	مصنوعات گوناگون	۲۹/۸	۱۰	۳۸/۹	۸/۹	۲۲/۹	۱/۸۹	۲/۲۳	۴/۱۲
۹۷	اشیاء هنری، اشیاء کلکسیون	۴	۱۰	۶	۰	۰	۰	۰	۰
۹۸	-----	۳۸/۵	۱۰	--	۰	...	۰	۰	۰

مأخذ: نتایج حاصل از تحقیق

جمع‌بندی و ملاحظات

در مقاله حاضر میزان تأثیر کاهش نرخ تعرفه بر واردات ایران از کشورهای عضو اتحادیه اروپا و واردات آن کشورها از ایران مطالعه شد. همان‌طوری که محاسبات نشان می‌دهد، برقراری موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا بر بازرگانی دو طرف دارای آثار مثبت است. محاسبات با استفاده از کشش‌های قیمتی و جانشینی واردات، میزان تجارت بالفعل و نرخ‌های کاهش تعرفه‌ای در قالب موافقت‌نامه صورت پذیرفت. نتایج حاکی از آن است که:

با فرض ثابت بودن تقاضای جهانی و یا برابر بودن نوسانات آن در داخل و خارج منطقه و یکسان بودن دیگر شرایط، شاخص شدت تجارت برای صادرات غیرنفتی و واردات ایران از شاخص ۳۹۴ و ۹۲/۹ در سال ۱۹۹۳ به ۱۶۵ و ۱۳۸/۸ در سال ۲۰۰۳ تغییر یافته که در واقع، در اثر کاهش تجارت به‌ویژه صادرات غیرنفتی ایران با اتحادیه اروپا، سهم تجارت به‌ویژه صادرات غیرنفتی ایران در تجارت جهانی کاهش یافته که می‌تواند نشانه وقوع انحراف تجارت باشد.

در صورت عملی شدن تعهدات کاهشی نرخ‌های تعرفه اتحادیه اروپا برای واردات از ایران در قالب موافقت‌نامه تجارت و همکاری، برآورد می‌شود واردات (بدون احتساب نفت) اتحادیه اروپا از ایران معادل ۷۷/۷۱ میلیون دلار افزایش یابد که از این میزان افزایش واردات، ۳۸/۲ میلیون دلار آن ناشی از اثر ایجاد تجارت و ۳۹/۵۱ میلیون دلار دیگر ناشی از اثر انحراف تجارت خواهد بود. بدین ترتیب واردات ۱۵ و ۲۵ کشور عضو اتحادیه اروپا از ایران از ۷۹۰/۱ و ۸۱۶/۹۲ میلیون دلار در سال ۲۰۰۳ به ۸۶۷/۸۱ و ۸۹۴/۶۳ میلیون دلار افزایش خواهد یافت که از رشدی معادل ۹/۸۴ و ۹/۵۱ درصد برخوردار خواهد بود. بالاترین میزان افزایش واردات کشورهای عضو اتحادیه اروپا از ایران در مورد کشورهای آلمان (۳۳/۰۴ میلیون دلار)، ایتالیا (۱۶/۱۳ میلیون دلار)، اسپانیا (۹/۶ میلیون دلار) و فرانسه (۳/۴۴ میلیون دلار) برآورده شده است. بدین ترتیب این چهار کشور از میان ۲۵ کشور عضو اتحادیه اروپا جمعاً بیش از ۶۲/۲۱ میلیون دلار (معادل ۸۰ درصد) از افزایش واردات اتحادیه اروپا از ایران (صادرات ایران به آن کشورها) را به خود اختصاص می‌دهند. در این

میان سهم ده کشور تازه ملحق شده به اتحادیه اروپا به خصوص اسلوانی، لتونی، اسلواکی، استونی، مالت و چک و کشورهای ایرلند، فنلاند و یونان از افزایش تجارت با ایران بسیار اندک است، زیرا جریان موجود تجارت به ویژه واردات آن کشورها از ایران بسیار نازل است.

در صورت عملی شدن تعهدات کاهشی نرخ‌های تعرفه در ایران در قالب موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا (از متوسط ساده ۲۷/۳ درصد در سال ۲۰۰۳ به نصف (۱۳/۶۵ درصد) طی دوره اجرای موافقت‌نامه)، پیش‌بینی می‌شود واردات ایران از کل اتحادیه اروپا معادل ۳۵۲۰/۹۳ میلیون دلار افزایش یابد. از این میزان افزایش واردات، ۱۶۱۵/۲ میلیون دلار آن ناشی از اثر ایجاد تجارت و ۱۹۰۵/۷۳ میلیون دلار دیگر ناشی از اثر انحراف تجارت می‌باشد. در واقع بخش مهمی از افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا ناشی از جایگزینی کالاهای وارداتی بالنسبه ارزان‌تر اتحادیه اروپا با کالاهای وارداتی از سایر شرکای تجاری ایران می‌باشد. واردات ایران از ۱۵ و ۲۵ کشور اتحادیه اروپا از ۱۰۶۳۵ و ۱۰۸۳۷/۱ میلیون دلار در سال ۲۰۰۳ به ۱۴۱۵۵/۹۴ و ۱۴۳۵۸/۰۳ میلیون دلار افزایش می‌یابد که به ترتیب از ۳۳/۱۱ و ۳۲/۴۹ درصد رشد برخوردار خواهد شد که بیش از نیمی از این افزایش، ناشی از اثر انحراف تجارت می‌باشد. بالاترین میزان افزایش واردات ایران از کشورهای آلمان (۹۸۸/۳۶ میلیون دلار)، فرانسه (۷۳۴/۹۲ میلیون دلار)، ایتالیا (۵۴۴/۹۶ میلیون دلار)، انگلیس (۲۸۸/۵ میلیون دلار)، سوئد (۲۱۸/۹۸ میلیون دلار)، بلژیک (۱۲۷/۹۸ میلیون دلار)، هلند (۱۳۶/۴۶ میلیون دلار)، اتریش (۱۲۷/۳۶ میلیون دلار) و اسپانیا (۱۱۰/۴ میلیون دلار) خواهد بود. این نه کشور از میان ۲۵ عضو اتحادیه اروپا جمعاً بیش از ۳۳۱۷/۹۲ میلیون دلار معادل ۹۴/۲ درصد از افزایش واردات ایران را به خود اختصاص می‌دهند.

از مقایسه میزان افزایش صادرات غیرنفتی ایران به اتحادیه اروپا (واردات اتحادیه اروپا از ایران) و میزان افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا در قالب تعهدات کاهشی پیش‌گفته، برآورد می‌شود میزان افزایش صادرات ایران به اتحادیه اروپا در حدود ناچیز ۷۷/۷۱ میلیون دلار بوده، حال آن که میزان افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا در حدود

۳۵۲۰/۹۳ میلیون دلار باشد که در این صورت میزان افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا حدود ۴۵/۳۱ برابر میزان افزایش واردات اتحادیه اروپا از ایران است. هرچند دلیل مهم آن اندازه اقتصاد و حجم تجارت اتحادیه اروپا با جهان و با ایران و نیز جریان صادرات و واردات نامتوازن دوجانبه بین ایران و اتحادیه اروپا است. بیشترین دسترسی به بازار ایران به شرکای تجاری اصلی ایران یعنی آلمان، فرانسه، ایتالیا، انگلیس، سوئد، بلژیک، هلند، اتریش و اسپانیا اختصاص دارد.

با اجرای موافقت‌نامه تجارت و همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا، تجارت ایران با اتحادیه اروپا با تغییرات منفی شدید در تراز تجاری موجود با آن کشورها مواجه خواهد شد. کشورهای اتحادیه اروپا از نظر تأثیر بر تراز تجاری ایران به دو دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول کشورهایی هستند که برقراری موافقت‌نامه تجاری موجب تغییر منفی چشمگیر در تراز تجاری منفی فعلی ایران با آن کشورها می‌گردد که شامل آلمان، فرانسه، ایتالیا، انگلیس، سوئد، بلژیک، هلند، اتریش و اسپانیا است. دسته دوم کشورهایی هستند که هم‌اینک حجم تجارت موجود ایران با آن کشورها نازل بوده و اجرای موافقت‌نامه به تعمیق کسری و یا مازاد تراز تجاری ایران با آن کشورها منجر نخواهد شد. در این دسته برخی از کشورهای تازه ملحق شده به اتحادیه اروپا نظیر لتونی، استونی، مالت، به همراه یونان قرار دارند.

برحسب فصول وارداتی ایران (کدهای دو رقمی نظام هماهنگ) نرخ‌های تعرفه در خواستی اتحادیه اروپا از ایران حداقل صفر و حداکثر ۱۲ درصد بوده که در صورت پذیرش از جانب ایران، بیشترین کاهش نرخ تعرفه در بسیاری از فصول صورت خواهد گرفت. در صورت پذیرش نرخ‌های کاهش تعرفه‌های مورد در خواست اتحادیه اروپا از جانب ایران، میانگین تعرفه‌ها بر واردات از اتحادیه اروپا به کمتر از ۱۰ درصد کاهش خواهد یافت. گفتمنی است بیشترین واردات ایران برحسب فصول در شش فصل راکتورهای هسته‌ای و دیگ بخار (فصل ۸۴) با ۶۴۱۸/۱ میلیون دلار؛ وسایط نقلیه زمینی (فصل ۸۷) با ۲۸۹۲/۴ میلیون دلار؛ چدن، آهن و فولاد (فصل ۷۲) با ۲۸۰۴/۹ میلیون دلار؛ ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی (فصل ۸۵) با ۲۱۲۸/۶ با میلیون دلار؛ سوخت‌های معدنی و روغن‌ها

(فصل ۲۷) با ۱۳۰۶/۸ میلیون دلار و مواد پلاستیکی و اشیای ساخته شده (فصل ۳۹) با ۱۰۶/۵ میلیون دلار اتفاق افتاده است. در این میان، اتحادیه اروپا در تأمین واردات ایران جایگاه ممتازی دارد که بیشترین سهم اتحادیه اروپا از واردات ایران به فصول مربوط به صابون‌ها و مواد آلی تانسوآکتیو (فصل ۳۴) با ۶۲/۴ درصد؛ محصولات دارویی (فصل ۳۰) با ۵۹/۱ درصد و راکتورهای هسته‌ای و دیگ بخار (فصل ۸۴) با ۶۰/۵ درصد تعلق دارد. محاسبات مربوط به اثر ایجاد تجارت، انحراف تجارت و میزان افزایش واردات ایران از فصول ۲۵ تا ۹۸ نظام هماهنگ HS گویای آن است که در قبال کاهش تعرفه‌ها، واردات ایران از تمامی فصول افزایش خواهد یافت و بیش از نیمی از افزایش واردات ایران از اتحادیه اروپا در اغلب فصول (۲۵ تا ۹۸ نظام هماهنگ) ناشی از اثر انحراف تجارت خواهد بود.

منابع

- ارباب، حمیدرضا (۱۳۸۰)؛ *منافع اقتصادی ایران از گسترش روابط تجاری با کشورهای اکو*، رساله دکتری. دانشگاه علامه طباطبایی.
- اداره کل مقررات صادرات و واردات وزارت بازرگانی (۸۴-۱۳۶۸)، *مقررات صادرات و واردات و جداول ضمیمه آن* (براساس سیستم هماهنگ‌شده توصیف و کدگذاری‌های کالا)، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی. تهران.
- حسینی، میرعبدا.. و همکاران (۱۳۸۴)؛ *توسعه تجارت ایران با اتحادیه اروپا (EU) با تأکید بر پیش‌نویس موافقت‌نامه تجارت و همکاری (TCA)*، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی. تهران.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران، *سالنامه آمار بازرگانی خارجی ایران*، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، سال‌های ۸۲-۱۳۷۶.
- Anderson, J.H. (1979); "A Theoretical Foundation for the Gravity Equation", *The American Economic Review*, 69, pp. 106- 116.
- Anderson, James.E. and J.P. Neary (1994); "Measuring the Restrictiveness of Trade Policy", *World Bank Economic Review*, May, 8 (2), pp. 151-169.
- Baldwin R. (1997); "The Causes of Regionalism", *The World Economy*, 20 (7), pp. 865-888.
- Baldwin, R. (2003); "Openness and Growth: What's the Empirical Relationship?", *National Bureau of Economic Research*, Working Paper, No. W9578.
- Bernard Hoekman and Maurice Schiff, (2002); "Benefiting from Regional Integration", in : Bernard Hoekman et al, eds, *Development, Trade and the WTO*, (Washington, D.C.).
- Bhagwati, Jagdish (1990); "Departures from Multilateralism: Regionalism and Aggressive Unilateralism", *The Economic Journal*, December, p. 1311.
- _____ (1993); "Regionalism and Multilateralism: An Overview", J.de Melo and A. Panagariya, eds. *New Dimensions in Regional Integration*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Bhagwati, J. and Panagariya, A. (1996); "The Theory of Preferential Trade Agreement: Historical Evolution and Current Trends", *American Economic Review*, 86 (2), pp. 82-87.
- Bryan T. Johnson, Kim R. Holmes, Melanie Kirkpatrick (1999); "Index of Economic Freedom: Executive Summary", *The Heritage Foundation Wall Street Journal*.
- Boonekamp, C. (2003); "The Changing Landscape of RTAs", *WTO Secretariate*, Geneva.
- Burfisher, M. E, S. Robinson and K. Thierfelder (2003); *Regionalism Old and New: Theory and Practice*, Italy.
- Busse, M., M. Huth and G. Koopmann (2000); "Preferential Trade Agreements: The Case of EU-Mexico", *HWWA Discussion Paper*, Hamburgisches Weltwirtschafts Archiv (HWWA). Hamburg Institute of International Economics.
- Clark Reynolds (1997); "Open Regionalism: Lessons from Latin America for East Asia", *The Hellen Kellogg institute For International Studies*, Aug.
- Chang, W. and L. A. Winters. (2002); "How Regional Blocs Affect Excluded Countries: The Price Effects of MERCOSUR", *American Economic Review*, 92 (4), pp. 889-904.
- Ernst Van Severter, Drik, Mlangeni, Thembi. (2001); "A Free Trade Between South Africa and India: Which Commodities Matter?", *TIPS Policy Review Workshop*.
- Frankel, J. A. and D. Romer. (1999); "Does Trade Cause Growth?", *The American Economic Review*, 89 (3), pp. 379-99.
- Harmsen, Richard and Leidy, Michael (1994); "Regional Trading Arrangements" , *The Uruguay Round and Beyond*, Background Papers II .
- IMF (1998-2004); *Direction of Trade Statistics Year Book*. Washington: International Monetary Fund Publications. (<http://www.ifm.org>)

- Jachia Lorenza. Teljeur, Ethel. (1999); "Free Trade Between South Africa and the European Union: A Quantitative Analysis", *TIPS Working Paper*, No.11, July. Unctad/OSG/DP/141.
- Karemera. D. (1999); "A Gravity Model Analysis of the Benefits of Economic International in the Pacific Rim", *Journal of Economic Integration*, 14, pp. 347-367.
- Kirmani, N., P. Molajoni and T. Mayer (1984); "Effects of Increased Market Access on Export of Developing Countries", *IMF Staff Papers Economics*, 47 (1).
- Krishna, Pravin. (2003); "Are Regional Trading Partners Natural?", *Journal of Political Economy*, The University of Chicago Press, 111 (1), February, pp. 202-226.
- Meade, J. (1955); *The Theory of Customs Unions*, Amsterdam, North-Holland.
- Tsikata, Y. M. (1999); "Southern Africa: Trade, Liberalization and Implications for a Free Trade Area", *TIPS Annual Forum at Glenburn Lodge*, Muldersdrift, 19-22 September.
- UNCTAD (2002); World Investment Report.
- UNCTAD, TRAINS (Trade Analysis and Information System), Available at: www.unctad-trains.org
- Viner, J. (1950); *The Customs Union Issue*, New York. Carnegie Endowment for International Peace.
- Vernon, Raymond (1996); "Passing Through Regionalism: the Transition to Global Markets", *The World Economy*, 19 (6), pp. 621-633.
- Van Seventer, D. E. and Thembi, M. (2001); "A Free Trade Area between South Africa and India: Which Commodities Matter?", *TIPS. Policy Review Workshop*, August.
- Winters, L. A. and W. Chang (2000); "Regional Integration and Import Prices: An Empirical Investigation", *Journal of International Economics*, 51 (2), pp. 363-78.

Wonnacott, P. and Wonnacott, R. (1981); "Is Unilateral Tariff Reduction Preferable to a Customs Union? The Curious Case of Missing Foreign Tariffs", *The American Economic Review*, 71 (4), pp. 704-714.

World Bank (2003); World Development Indicators Database. 1998-2003. Available at: www.worldbank.org or <http://www.world Bank.org/Wdi2003>